

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ȘTIINȚE ECONOMICE
ȘI GESTIUNEA AFACERILOR
Școala Doctorală Științe Economice și Gestiuena Afacerilor

Aspecte ale relațiilor bilaterale Uniunea Europeană – Rusia
pe piața gazului natural

- Rezumat -

Conducător de doctorat

Prof. univ. dr. Mihaela-Mariana Luțaș

Doctorand

Mihai-Ioan Achim

Cluj-Napoca

2020

Cuprins

I. Introducere

1.1 Considerații preliminare.....	8
1.2 Obiective	20
1.3 Metodologie.....	22

II. Gazul natural. Concept și descriere a utilizării lui reflectată în literatura de specialitate

2.1 Gazul natural ca resursă energetică.....	24
2.2 Gazul natural din perspectivă economică și de piață.....	27
2.3 Relațiile Uniunea Europeană – Rusia pe piața europeană de gaz.....	32

III. Structura și dinamica pieței de gaz natural din Rusia

3.1 *Rusia- cel mai mare jucător pe piața europeană a gazului*

3.1.1 Rusia- un mare rezervor energetic.....	40
3.1.2 Evoluția pieței de gaz natural în fosta Uniune Sovietică.....	43
3.2 <i>Piața internă de gaz a Rusiei – dinamică și tendințe</i>	
3.2.1 Modelul rus al capitalismului de stat.....	49
3.2.2 Trecerea la modelul economiei de piață în Rusia în anii 1990.....	51
3.2.3 Gazprom - cea mai mare compania de gaz din lume.....	53
3.2.4 Rolul social al gazului natural– marcă identitară pentru economia rusă.....	55
3.2.5 Politica de subvenții interne în domeniul gazului.....	57
3.2.6 Gazul natural ca parte a „economiei virtuale” din Rusia.....	59
3.2.7 Tranzacționarea gazului natural pe bursa de energie – SPIMEX.....	62
3.2.8 Raportul intern/extern în comercializarea gazului în anii 2018-2020.....	64
3.2.9 Gazul lichefiat și liberalizarea pieței interne a gazului. Noii jucători de piață.....	69

3.3 *Exporturile de gaz ale Rusiei*

3.3.1 Gazul - armă energetică și factor de putere.....	78
3.3.2 Rusia - exportator tradițional de energie pe piața europeană.....	81
3.3.3 Evoluția exporturilor sovietice de gaz către Europa.....	84
3.3.4 Exporturile de gaz ale Rusiei în Uniunea Europeană (1992-2020).....	87
3.3.5 Rute de transport a gazului către țările Uniunii Europene.....	91
3.3.6 Adaptarea prețurilor Gazprom la noile realități ale pieței spot a gazului.....	96
3.3.7 Analiza comparativă a formulei de preț într-un contract pe termen lung vs. prețul pieței spot.....	99
3.3.8 Exporturile de gaz ale Rusiei către Turcia.....	102
3.3.9 Piața chineză – alternativă la exporturile de gaz ale Rusiei către Uniunea Europeană.....	106
3.3.10 Exportul de gaz al Rusiei către țările Comunitatea Statelor Independente.....	110

IV. Relația Uniunea Europeană - Rusia pe piața gazului din perspectiva tranzitului

4.1 *Tranzitul gazului Rusiei către Uniunea Europeană - problemă economică, politică și geostrategică*

4.1.1 Problema tranzitului – moștenire a fostei URSS.....	112
4.1.2 Belarus - un culoar de tranzit mai prietenos spre Europa.....	114
4.1.3 Ucraina - o țară problemă pentru tranzitul de gaz al Rusiei.....	118
4.1.4 Situația pieței de gaz din Ucraina.....	120
4.2 <i>Relațiile economice Uniunea Europeană- Rusia modelate de placa turnantă ucrainiană</i>	
4.2.1 Crize și schimbări de paradigmă în relațiile ruso-ucrainiene pe piața gazului și implicațiile lor la nivel european.....	124
4.2.2 Anul 2014 – Punctul de minim istoric în relațiile ruso-ucrainiene. Criza relațiilor economice Uniunea Europeană – Rusia.....	134

4.2.3 Trilaterală Rusia-Uniunea Europeană-Ucraina pe piața gazului.....	137
4.2.4 Uniunea Europeană impulsionează reformele gazului în Ucraina.....	141
4.2.5 Ucraina rămâne țară de tranzit prin medierea Uniunii Europene (2019).....	143

V. Statutul gazului natural pe piața energetică a Uniunii Europene

5.1 Piața gazului natural în Uniunea Europeană

5.1.1 Începuturile exploatarei gazului natural pe piața europeană.....	147
5.1.2 Cadrul normativ și liberalizarea pieței europene a gazului natural.....	149
5.1.3 Alte surse de aprovizionare cu gaz pentru Uniunea Europeană. Coridorul Sudic.....	154

5.2 Relațiile Uniunii Europene cu Rusia pe piața gazului natural

5.2.1 Inceputul relațiilor economice oficiale între URSS și CEE.....	159
5.2.2 Dialogul comun Uniunea Europeană - Rusia în domeniul energiei.....	162
5.2.3 Relațiile Uniunea Europeană– Rusia pe piața gazului după anul 2000.....	165
5.2.5 Resursele energetice aspect economic fundamental în relațiile Uniunea Europeană – Rusia.....	170

VI. Piața gazului din Germania - o altă față a relației energetice Uniunea Europeană - Rusia

6.1 Relația economică privilegiată Germania - Rusia

6.1.1 Cooperarea comercială istorică germano-rusă.....	173
6.1.2 Piața gazului natural din Germania și evoluțiile sale.....	177
6.1.3 Transformarea pieței germane prin tranziția energetică – Energiewende.....	180
6.1.4 Parteneriate ale Gazprom pe piața germană de gaz.....	182

6.2 Întărirea cooperării ruso-germane în domeniul gazului natural între anii 2010-2020

6.2.1 Rutele directe ale transportului de gaz. Magistrala Nord Stream 1.....	184
6.2.2 Proiectul Nord Stream 2. Bătălia gaz convențional vs. gaz. lichefiat sau Rusia – Statele Unite ale Americii pe piața germană a gazului.....	185

VII. Factori modelatori ai relației Uniunea Europeană- Rusia pe piața gazului natural

7.1 Gazul natural lichefiat - factor de mondializare a pieței de gaz

7.1.1 Un scurt istoric al gazului natural lichefiat	191
7.1.2 Comerțul cu gaz natural lichefiat la nivel mondial.....	194
7.1.3 Internaționalizarea pieței gazului prin gazul natural lichefiat.....	197
7.1.4 Evoluții și tendințe actuale ale industriei de gaz natural lichefiat (2016-2020).....	199
7.1.5 Statutul și situația gazului lichefiat pe piața Uniunii Europene.....	206

7.2 Gazul de șist

7.2.1 Transformarea pieței globale de gaz prin apariția gazului de șist.....	212
7.2.2 Revoluția gazului de șist în Statele Unite.....	213
7.2.3 Atitudinea Rusiei față de producția gazului de șist.....	214
7.2.4 Gazul de șist în Uniunea Europeană.....	217
7.2.5 Poziția Comisiei Europene față de gazul de șist.....	220

VIII . Concluzii

BIBLIOGRAFIE

I. Introducere

1.1 Considerații preliminare

Mai mult decât o formulă chimică simplă (CH_4), gazul natural constituie o resursă energetică de primă importanță a lumii contemporane și o prezență notabilă nu numai pe piețele comerciale sau pe bursele internaționale, dar și în cele mai importante contexte economico-sociale, geo-politice, strategice și diplomatice ale prezentului. Am putea aprecia, fără a exagera foarte mult, că acest combustibil, foarte puțin utilizat până acum trei sferturi de veac, a ajuns să fie integrat în însăși paradigma civilizațională a lumii în care trăim, a cărei fizionomie ar arăta complet atfel în absența sa. Fără îndoială gazul nu este singurul combustibil cu o evoluție spectaculoasă, dar prezența sa în prim-plan este una de dată relativ recentă, cu perspective de a rămâne astfel cel puțin în viitoarele câteva decenii.

În concertul resurselor energetice, din ce în ce mai alert în societatea modernă, gazul natural este printre ultimii protagoniști care pășesc pe scenă, putând fi considerat după expresia reputei economiste Helyette Geman, "*la belle du bal*".¹ Este o resursă curată și elegantă, mult mai puțin poluantă decât altele, fapt care îi va liniști într-o oarecare măsură pe ecologiști. Țările lumii dispun de importante rezerve de gaz natural, însă acestea sunt asimetric repartizate, ceea ce este de natură să creeze pe plan internațional prietenii și inamicități, alianțe și axe de cooperare, conflicte interstatale și regimuri de sancțiuni economice, sau multe alte situații și contexte. Toate acestea au capacitatea de a reverbera foarte rapid, producând uneori efecte în lanț pe scenele economice internaționale și fiind în măsură să-i implice și să-i aducă la masa negocierilor pe decidenții de vârf ai marilor puteri. Este, în același timp, o resursă pretențioasă și provocatoare din punct de vedere al modalităților sale de exploatare și transport, având nevoie un suport tehnologic și o infrastructură de mare performanță, ceea ce implică un nivel de cercetare și de expertiză tehnică la nivel de vârf.

Pentru ca flacăra arzătorului de gaz să se aprindă, de pildă, în șemineul funcționarului de bancă de la Berlin, este nevoie ca specialiști de înaltă calificare, ingineri și muncitori, să foreze în regiunile arctice, la temperaturi care adesea depășesc -50 de grade și ca performante compresoare și echipamente high-tech să asigure fluxul gazelor și presiunea acestora. Apoi, ele vor fi conduse către destinația finală, prin impresionante magistrale trans-continentale de transport, ale căror lungimi pot depăși uneori 5000 de kilometri. Acestea traversează Eurasia,

¹ Geman Helyette, *Commodities and Commodity Derivatives: Modeling and Pricing for Agriculturals, Metals and Energy*, Editura Wiley, Chichester, 2005, p. 227

străbătând teritorii vaste și adesea neprietenoase, fapt care necesită investiții masive, personal înalt calificat, adică o întreagă structură sectorială verticală a industriei de gaz.

În traseul lor foarte lung, magistralele de transport străbat nu numai teritoriul țării de origine a gazului, ci adesea și teritoriile altor state, denumite generic *țări de tranzit* cu care statul furnizor se poate afla în relații mai mult sau mai puțin prietenoase, poate avea divergențe economice ori abordări geo-strategice diferite, dar părțile sunt nevoite să ajungă la un *modus operandi*, ceea ce obligă pe diplomați, juriști, finanțiști și pe decidenții din domeniul gazului să se așeze obligatoriu la masa tratativelor. Astfel s-au întâmplat lucrurile în luna decembrie 2019, când toate categoriile de actanți, pe care le-am amintit, s-au întâlnit la Viena în cadrul amplelor și dificilelor negocieri ruso-ucrainiene, pentru a pune la punct, cu mijlocirea Uniunii Europene, prevederile mult așteptatului *Acord de Tranzit* dintre cele două țări, care avea să fie semnat în ultima zi a anului trecut.

Uneori, soluția alternativă pentru ieșirea din impas este linia de transport directă, extra-teritorială, prin magistrale *offshore*, de mare complexitate tehnologică, situate la adâncimi considerabile, spre exemplu cea care leagă Rusia de Germania sau Turcia, prin Marea Baltică ori Marea Neagră sau Grecia de Italia, prin Marea Mediterană. Aceste realități sunt de natură să dea substanță conceptului, larg îmbrățișat de toți actorii de pe piața europeană a gazului, acela al securității livrărilor – *security of supply*. Gazul, în postura de primadonă a scenei energetice, are o capacitate care-l deosebește de celălalte resurse, aceea de a-și schimba „veștmintele”, fără a-și altera în nici un fel natura sau proprietățile, prin procedeul de lichefiere a sa. Industria de lichefiere și de transport a gazului, sau LNG, îi oferă acestuia mobilitate și promptitudine de a ajunge către beneficiar, iar producătorilor și furnizorilor le oferă șansa de a se reorienta rapid către piețele cele mai avantajoase din perspectiva prețului, prin creșterea substanțială a capacităților de transport naval cargo.

Am putea spune că astăzi gazul a ajuns să-și poarte noul veștmânt – varianta lichefiată - o zi din cinci, în celelalte patru rămânând în straietele sale tradiționale, adică sub formă convențională, ceea ce înseamnă că în prezent cota internațională de piață a LNG-ului este de 20%, cu certe perspective de creștere. Acest fapt a transformat până și companiile tradiționale din domeniul gazului (de exemplu, Gazprom) să propună în strategiile lor construcția de noi capacități și terminale LNG. Situația a avut repercusiuni majore asupra devenirii întregului sector comercial, pentru că a condus la depășirea caracterului regional al pieței gazului și la *mondializarea* ei, după modelul pieței petrolului, valabil încă de acum câteva decenii. Aceste

evoluții au fost de natură să determine și schimbarea atitudinii și mentalităților marilor jucători de pe piața gazului, obligându-i la flexibilitate, concesiile și adaptabilitate.

La sfârșitul acestei incatenări ample sau lanț de valoare adăugată (*added value chain*), cu faze de producție, transport, distribuție și comercializare – așa-numitele *up-stream/mid-stream/down-stream* din terminologia de specialitate - se află *consumatorul*, acela care aprinde chibritul sau acționează butonul panoului de comandă. Gazul va ajunge la el, tranzacționat pe o piață într-o continuă dinamică și prefacere, cu *contracte spot* care le înlocuiesc pe cele tradiționale, încheiate pe termen lung (*Long Term Contracts*), cu prețuri formate la *hub*, burse și *churn ratio* (molecula de gaz este tranzacționată de zeci de ori până să ajungă la ultimul consumator), cu *strategii de hedging* și *virtual storage*, ceea ce înseamnă o sporire semnificativă a volumelor comerciale și o continuă efervescență a traderilor. Toate acestea înseamnă că piața de gaz a zilelor noastre s-a transparentizat, prin sepectaculoase evoluții ale domeniului IT și, într-un fel, putem spune cu nostalgia unor comentatori consacrați ai domeniului, precum Thane Gustafson, că s-a „dez-umanizat”, adică a dispărut, îndeosebi după anul 2010, când Uniunea Europeană și-a impus regulile de liberalizare pe piața gazului, foarte importantul element inter-relațional și personal al contractelor și contactelor din lumea gazului.

Întrebarea care se naște firesc și la care, în cuprinsul tezei noastre, am încercat să dam și să nuanțăm unele răspunsuri este dacă este îndreptățit prin eficiență economică efortul unui întreg sistem care implică oameni, instituții și cadre legislative, pentru ca umila moleculă de gaz să ajungă de la Cercul Polar până în marile metropole ale Europei? Nu este mai puțin adevărat că resursele (de orice tip) sunt limitate atât cantitativ cât și ca repartizare geografică, în timp ce consumul rămâne în linii mari același, astfel încât acest întreg efort de transfer al resurselor spre piața consumatorului final este unui indispensabil în procesul economic. Specificul resursei studiate în lucrarea noastră (gazul natural) și al piețelor de tip oligopol determină procesul de formare a prețului și implicit dimensiunea profitului să fie altfel distribuite decât în cazul altor resurse. Cu toate acestea, ne putem întreba dacă se reflectă într-adevăr tot acest efort uman, investițional, tehnologic, politic și administrativ, în prețul la care gazul natural se vinde pe piața europeană? Or, tocmai chestiunea simplă a acestui preț pe care, cum se întâmplă în orice tranzacție, unii îl vor cât mai ridicat, iar alții cât mai accesibil, se reflectă într-un întreg context economic pan-european în care acționează, ca mari jucători ai pieții energetice și ca două mari puteri geo-economice, Rusia și Uniunea Europeană în ansamblul ei, Rusia în relație comercială directă cu unii dintre membrii UE (în special,

Germania) ori terțe părți, aflate în relație cu unul sau cu altul dintre componentele binomului nostru (precum SUA, Turcia, țările din Bazinul Caspic sau alții).

Apreciem că relația dintre UE și Rusia de pe piața gazului este una particulară, pe care am putea-o astfel caracteriza cu o expresie plastică a limbii noastre: *nu de voie, ci de nevoie*. Fiecare parte are nevoie de ceea ce îi poate oferi cealaltă: resurse energetice ori tehnologie sau resurse valutare. Când ecuația jocului energetic, combinată cu cea a jocului geo-economic, are însă mai mulți termeni, *relația bilaterală* se transformă într-una *trilaterală*, atunci când intervine problema tranzitului prin țări precum Belarus, sau mai ales Ucraina, sau *multilaterală* când ecuația se completează cu mari puteri globale sau regionale, precum Statele Unite, China, Turcia și altele. În fond, putem spune că relația comercială în domeniul gazului dintre Uniunea Europeană și Rusia, în cadrul instituțional și legislativ strict și uneori rigid, adoptat de Bruxelles pentru desfășurarea acestui proces și raportarea, deseori contondentă, a Moscovei la acesta, prin riposte și contramăsuri, sunt expresia esențializată a doi vectori importanți de confruntare:

1) *relațiile economice inclusiv în câmp energetic, folosite ca instrument de exercitare a puterii și ca mijloc de expansiune geo-economică;*

2) *lupta acerbă pentru resurse, care se desfășoară astăzi peste tot în lume, dar are accente specifice în contextul amintit;*

În prima ramă, cea a poziționării față în față a celor două părți, se confruntă, ca instrumente de putere economică și politică, pe de-o parte *piața unică europeană*, susținută de un întreg mecanism activ și foarte puternic de reglementări instituționale, orientată înspre expansiunea economică către Est, pe baza deplinului, iar de cealaltă parte doctrina *capitalismului de stat*, promovată de Rusia, după anul 2000, având de asemenea o certă finalitate ofensivă, bazată pe un imens potențial energetic, folosit după caz, fie ca instrument comercial pragmatic, fie ca armă economică eficientă. Amplul și strictul *acquis comunitar* a încercat - și o mai face încă - să oblige Rusia să joace pe piața gazului după regulile impuse de Uniune și, în mare parte, a și reușit să facă acesata, precum în cazul mult discutatei proceduri a *unbundling*-ului - respectiv, separarea dintre furnizorul și transportatorul de gaz – prevedere din cadrul celui de-al *Treilea Pachet de Energie* al Uniunii Europene.² În alte cazuri, Rusia este cea care și-a impus punctul de vedere, după cum s-a întâmplat în cazul ne-ratificării *Cartei pentru Energie*, din cauza prevederii privind *accesul terților la rețeaua de transport a gazului - third party acces*. Particulară este poziționarea părților în cazul conductei **Nord Stream 2**, pe

² Comisia Europeană, Third energy package, 2019, disponibil online https://ec.europa.eu/energy/topics/markets-and-consumers/market-legislation/third-energy-package_en

care o vom analiza pe larg în cadrul lucrării, situație în care Rusia are o excelentă colaborare directă cu o mare țară UE, Germania, dar, în același timp, relații tensionate cu Uniunea în ansamblul ei, pe tema în discuție.

Am considerat că întregul context relațional bilateral poate fi înțeles doar dacă perspectiva *diacronică* a analizei relațiilor și secvențialității economice și comerciale actuale de pe piața gazului se combină cu perspectiva *sincronică*, aceea a unei colaborări, dacă nu istorice, atunci măcar tradiționale, dintre cele două părți. Aceasta a devenit funcțională încă de pe vremea URSS-ului și a Pieței Comune Europene, din epoca anilor '70-'80 ai secolului trecut, perioadă de pragmatism bilateral, caracterizată prin depășirea unor bariere ideologice din partea Estului, respectiv prin promovarea din partea Vestului a ceea ce s-ar putea numi generic *Ostpolitik*. Avem de a face cu o relație comercială care, în domeniul nostru, a fost construită inițial pe tiparul imprimat pieței europene a gazului de *modelul Gröningen* (așa numitul *model olandez*), constând în implicarea puternică a statului în reglementarea pieței gazului. Ulterior, *pattern-ul comercial* originar a fost abandonat în Europa, sub presiunea *ordoliberalismului* de tip german sau a *liberalismului* care guvernează în prezent piața comunitară, iar relația dintre cele două părți a continuat cu mai multe fricțiuni, transformându-se în bună parte. Acțiunile celor doi mari parteneri au fost uneori - dar numai într-o anumită măsură - antagonice, împingând divergențele doar până la punctul în care supralicitarea lor ar fi avut efecte ireversibile în sens contrar. Uniunea Europeană a încercat și încercă să-și reducă dependența față de gazul rusesc, dar nu atât de mult încât să oblige Rusia ca să-și orienteze exporturile masiv înspre alte piețe. La rândul ei, Rusia caută piețe alternative, respectiv privind înspre China și vasta piață Asia-Pacific, dar păstrează aceste relații doar la un nivel de rezonabilitate, fără a împieta asupra relației privilegiate, economice și partenoriale, cu UE în ansamblul ei, sau cu țări membre ori cu mari companii ale acestora.

Când interesele economico-politice specifice ale celor două părți intră totuși în coliziune directă se ajunge la un câmp de confruntare, cu implicații imediate asupra amplitudinii și structurii relației lor economice. Este cazul disputelor bilaterale asupra situației din Ucraina, țară de tranzit de mare însemnătate, cu o vastă pondere a rețelei de conducte de transport a gazului către Vest, moștenite din perioada URSS. În deceniul 2004-2014 Ucraina a pendulat ideologic între Rusia și Uniunea Europeană, încercând să tragă foloase economice din ambele părți. Poziția sa de țară de tranzit îi asigură venituri însemnate și privilegii în aprovizionarea cu resurse energetice, iar apropierea de UE și liberalizarea treptată a pieței sale de gaz, în raport cu standardele comunitare, au făcut-o beneficiara unor investiții însemnate din partea

Occidentului. Relația istorică și tradițională a Ucrainei cu Rusia, veche de secole, și faptul că, potrivit unor acorduri bilaterale de după destrămarea URSS, acceptase staționarea flotei ruse la Marea Neagră, la bazele sale tradiționale din Peninsula Crimeea, îi aduceau beneficii economice însemnate, prin livrarea gazului rusesc la tarife preferențiale, egale sau doar cu puțin mai mari decât cele de pe piața internă rusă. Sistemul de schimburi economice se baza, în principal, pe sistemul barter, în care plățile monetare directe erau înlocuite de compensarea prin alte tipuri de mărfuri. Schimbările succesive de putere din Ucraina, începute în anul 2004, și ideologizarea accentuată a politicii acestei țări, cu accente din ce în ce mai pregnant pro-europene și anti-rusești, ca și situația specifică a economiei și pieței ucrainiene de resurse, din care nu lipseau celebrii oligarhi și entități economice cu structuri de acționariat complet opacizate, au condus la primele două crize ale gazului, în anii 2006 și 2009, care au lăsat urme de eroziune în relația de încredere și de parteneriat dintre Rusia și Uniunea Europeană. Evenimentele de la Kiev din anul 2014 și urmările lor dramatice (războiul din regiunea Donbass și anexarea peninsulei Crimeea de către Rusia) au condus la cvasi-înghețul din relațiile economico-politice ruso-ucrainiene și la tensionarea la un maximum istoric (soldată cu sancțiuni reciproce, valabile până astăzi) a relațiilor dintre Bruxelles și Moscova.

Simptomatic pentru relația UE-Rusia, este faptul că atmosfera de încordare din ultimele două decenii, materializată prin scăderea volumului de schimburi comerciale bilaterale, nu a afectat în nici un fel piața de resurse energetice, în primul rând pe cea a gazului natural, domeniu în care, după un scurt recul din anii 2015-2016, schimbul s-a reluat, ba chiar s-a intensificat, până la o amplitudine aproape de cea istorică, din anul 2012. Vom încerca în lucrarea noastră să surprindem nuanțele, finalitățile și consecințele acestei dispute geo-economice, pe care Rusia și UE (în subsidiar și alți protagoniști politico-economici, precum SUA) au purtat-o pe tabla de șah geo-strategică ucrainiană. Considerăm chiar că unul dintre factorii care au impulsivat încheierea *Acordului Minsk II*, în februarie 2015, semnat de președinții Rusiei, Ucrainei, Germaniei și Franței (cu implicarea consistentă a celor mai puternice țări din UE), a avut la bază, pe lângă temeiurile politice și umanitare, și o certă motivație economică, vizând îndeosebit continuarea neîngrădită a livrărilor de energie din Rusia către țările UE. Putem considera gazul natural ca pe prima dintre aceste resurse energetice, asupra căreia s-a focalizat atenția părților. Acordul a însemnat în fapt replierea părților pe poziții strategice reciproc acceptabile, ceea ce a făcut ca relațiile economice dintre ele să poată continua cel puțin pe arterele lor vitale de flux comercial. Dovada peremptorie a acestei supoziții o furnizează statistica privind volumele schimburilor energetice din anii 2015-2020 pe care le vom comenta pe larg în lucrarea noastră.

În vedere conturării cât mai exacte a peisajului economic bilateral, Rusia-UE, care devine, în mod inevitabil trilateral, prin implicarea în joc a Ucrainei ca țară de tranzit pentru livrările rusești de energie către țările Uniunii Europene, vom analiza dinamica economică a pieței gazului din cele trei spații, considerându-le separat sau în interconexiune. Demersul nostru va aborda cele două momente de restructurare fundamentală a acestor relații, cel de la începutul anilor 1990, de după prăbușirea URSS, și încercările de liberalizare a piețelor ruse și ucrainiene de gaz, iar cel de-al doilea va fi cel de după anul 2014, când peisajul s-a modificat radical prin conflictualizarea relațiilor ruso-ucrainiene și congestionarea puternică a relației UE-Rusia. Vom observa că respectiva congestie economică a antrenat și o congestionare a anumitor fluxuri de gaz pe rețeaua specifică către UE, reducându-le simțitor volumele.

Piața internă de gaz a Rusiei, pe care o vom analiza în detaliu, este o expresie elocventă a politicilor economice intervenționiste și protecționiste pe care Kremlinul le practică pe plan intern, reglementând drastic în acest sens, după anul 2000, comportamentul marilor jucători de piață. Cazul companiei Gazprom și a rolului său economic covârșitor în economia rusă, dublat de o implicare socială de mari proporții, condiționată și supravegheată de stat, este ilustrativ în această privință. În schimbul acestui rol bivalent, de factor determinant atât pe plan economic cât și social, companiei i s-a garantat multă vreme statutul de monopol pe piața internă a gazului. În ultimul deceniu însă, tot datorită intervenției factorului politic, poziția monopolistă i-a fost pusă în discuție prin apariția pe piață a așa-numitelor companii emergente, precum Novatek sau Rosneft. Aceasta a dus, în condițiile liberalizării pieței (proces început în anul 2007) și mai apoi al creării bursei de gaz, la apariția jocului economic concurențial, cu urmarea directă că Gazprom a pierdut poziția de unic furnizor, păstrând însă statutul de dominanță și preponderență ca actor pe piața gazului, ca și ce pe cel, garantat, de unic exportaor și administrator al gazului rusesc transportat cu ajutorul conductelor.

Vom pune în evidență schimbarea radicală de paradigmă economică, de după anul 2000, odată cu instalarea la Kremlin a noii puteri politice, reprezentate de Vladimir Putin. Noul leadership impune un nou stil de abordare politică și economică, proiectând re poziționarea Rusiei ca mare putere geo-strategică pe scena internațională, pornind în primul rând de la statutul ei *de facto*, acela de mare putere energetică (una dintre primele trei din lume). Aceasta a însemnat trecerea de la anarhia liberalismului haotic și turbulențele economice ale tranziției din anii 90, care au culminat cu prăbușirea economică țării din anul 1998, către recâștigarea controlului și puterii de intervenție a statului în domeniul energetic și utilizarea acestui sector ca factor economic de mare forță pe piețele internaționale, dar și ca instrument de influență

politico-diplomatică în arena internațională, prin negociere sau exercitarea de presiuni. Un exemplu elocvent în acest sens este acela al modului de acțiune al Rusiei, în momentul în care relațiile economice cu Uniunea Europeană se tensionează. Această situație face ca Moscova să caute alternative la politica sa de livrări și să pivoteze înspre piețele din zona Asia-Pacific (îndeosebi China) sau înspre Marea Neagră, deschizând ruta offshore de livrare, către marele hub al gazului³ din regiune, Turcia, de unde acesta poate fi redirecționat, inclusiv către țări ale UE.

Piața europeană a gazului, pe care o vom analiza concomitent cu cea rusească, surprinzând interconexiunile strânse dintre cele două, poate fi și ea privită în evoluția sa sincronică, în procesul de remodelare a pieței interne a gazului finalizat în preajma anului 2000, prin prisma conceptului pieței unice de energie, bazat pe principii liberale. Pe acest teren regulamentar și instituțional interesele Rusiei și ale UE în materie de gaz, au coincis uneori, dar de cele mai multe ori s-au aflat în relație de adversitate, necesitând pentru armonizarea lor – atunci când a fost posibil, pentru că în unele situații ele au rămas ireconciliabile – runde îndelungi de negocieri, semnarea unor documente, crearea unor formate și cadre de discuție între factorii de decizie și specialiștii celor două părți. Rezultatul s-a tradus printr-o serie de tratate, de reglementări, de acorduri bilaterale, care poartă semnătura celor două părți și care au făcut posibilă menținerea la cote înalte a relației energetice, tradusă prin valori ridicate ale schimburilor de piață. În această perioadă piața europeană de gaz, pe care Rusia a fost și rămâne în continuare principalul jucător, suferă câteva transformări structurale, datorită în primul rând scăderii producției interne a gazului în țările membre, ceea ce aduce sub reflector noul concept de securitate a livărilor - *security of supply*. Noua realitate atrage după sine implicit, creșterea dependenței UE față de gazul rusesc, situație privită cu îngrijorare de către Comisia Europeană, care caută permanent alternative pentru diminuarea acesteia. Faptul antrenează alte două consecințe directe pe care le vom detalia în cuprinsul lucrării noastre:

1. Prima consecință o reprezintă creșterea volumelor de LNG de pe piața europeană (inclusiv pătrunderea consistentă a LNG-ului american), construcția unor noi terminale și capacități de stocare, inclusiv în fostele țări ale Blocului Răsăritean, (precum Lituania sau Polonia) și creșterea gradului de interconectare și a capacității de inter-operare în rețelele europene, inclusiv prin introducerea sistemului redirecționării fluxurilor de gaz (*reverse flow*) – ceea ce a făcut ca Ucraina care a

³ Hub de gaz: cadrul de piață reglementat unde sunt încheiate tranzacții în mod transparent și concurențial

stopat complet importurile de gaz din Rusia, să poată fi aprovizionată prin acest sistem de către partenerii europeni, via Slovacia sau Polonia.

2. A doua consecință a fost impulsivitatea de către Uniunea Europeană a creării *Coridorului sudic de gaz*, prin preluarea gazului caspic, îndeosebi cel azer.

Ca ilustrare a relațiilor UE – Rusia, vom analiza, pe modelul studiului de caz, relația, particulară în domeniul energetic, cu precădere în cel al gazului, între Rusia și Germania, expresia contemporană a mai vechiului climat de destindere dintre cele două țări, ca rezultat al inițiativei germane de apropiere față de Est. Vom analiza în consecință, din punct de vedere economic, structura pieței germane de gaz, de departe cea mai mare din Europa în acest moment. Germania, în acord cu conceptul *Energiewende*, politica sa de tranziție energetică, este o susținătoare a consumului de gaz natural, ca sursă de energie curată și mai puțin poluantă. Parteneriatul economic ruso-german s-a concretizat în relații particulare în domeniul energiei, cu implicarea masivă a factorului politic (să nu uităm că fostul cancelar Gerhard Schröder a devenit președinte al Consiliului de Administrație al Proiectului Nord Stream, imediat după părăsirea funcției oficiale), realitate care a avut ca urmări imediate construcția celor două magistrale directe de livrare a gazului din Rusia către Germania, pe coridorul baltic, *Nord Stream 1* și *Nord Stream 2*. Acest din urmă proiect se apropie vertiginos de finalizare, în ciuda opozițiilor oficiale din partea Comisiei Europene, a opoziției unor țări membre și a amenințărilor tot mai dure din partea Statelor Unite. Felul în care acest proiect va influența prețul gazului în Europa va rezulta din analiza comparativă a două modele de formare a prețurilor, pe care le vom detalia în ultimul capitol.

Revenind la registrul ludic și metaforic în care am început descrierea drumului sinuos al gazului dinspre teritoriile îndepărtate ale Rusiei către Uniunea Europeană și țările ei din inima continentului, am putea spune că relația în domeniul gazului dintre Uniunea Europeană și Rusia, cu certuri și împăcări, cu turbulențe și acalmie, cu sancțiuni și negocieri, seamănă mai degrabă cu o căsătorie din interes decât cu una din dragoste. Părțile nu se iubesc (e adevărat, nici nu se detestă!) dar au nevoie una de alta și niciuna nu poate pleca din spațiul interesului economic comun, trântind ușa. Și după cum este îndeobște cunoscut, uneori căsătoriile din interes durează cu mult mai mult decât cele din dragoste. De cele mai multe ori sunt definitive.

A doua miză a confruntării în câmp energetic, se desfășoară în cadrul mai larg al bătăliei globale pentru resurse energetice, competiție în care gazul natural devine o miză prioritară. Astfel, noțiuni precum dezvoltare, creștere, bunăstare, sunt concepte cheie ale lumii contemporane. O dezvoltare durabilă înseamnă promovarea unor politici sănătoase sociale, economice și de protecție a mediului, ca baze fundamentale ale politicii de stat. Politicile economice, sociale și de mediu trebuie să fie sincronizate pentru a obține cu adevărat o dezvoltare socială sustenabilă.

Energia este un aspect fundamental al acestei triade (economic, social, și environmental) și joacă un rol deosebit de important, prin relațiile sale structurale stabilite cu alte sectoare. Petrolul, gazul natural, energia electrică sau mineralele sunt resurse naturale vitale care răspund unor nevoi primare ale societății. Fără acces la aceste resurse și fără prețuri rezonabile în achiziționarea lor, civilizația modernă ar putea cu greu supraviețui. Tocmai din aceasta cauză, petrolul, gazul, mineralele și alte surse de energie sunt considerate “*resurse strategice*”, la nivel național sau global, fundamentale pentru dezvoltarea și prosperitatea societății contemporane. Faptul că, în general, există piețe funcționale pentru aceste resurse, cu tranzacții la prețuri convenabile, implică existența cooperării între o multitudine de “jucători” de nivel local, regional și internațional: state, companii ori comunități. Cooperarea dintre toate aceste entități, deși necesară și permanentă, este uneori perturbată de diferite surse ori focare de conflict care derivă fie din diferențe istorice nerezolvate, fie din dispute curente asupra prețurilor, cantităților sau modalităților de import/export. Amândouă aceste aspecte, cooperarea și conflictul, sunt părți de neînlocuit ale ciclului vital pe care îl parcurg resursele globale, de la procesul de extracție, până la transportul și livrarea către consumator.⁴

În decursul istoriei există perioade în care predomină unul sau celălalt dintre aspecte, conflictul sau cooperarea. Analizii economice opinează, în general, că deceniul 1980-1990 al secolului trecut a reprezentat o perioadă în care ideologia liberală și economia de piață, dinamică și eficientă (de unde implicit deriva rolul limitat al statului în economie) au influențat decisiv, sub forma politicilor economice ale Reagan-ismului sau Thatcher-ismului, piața energetică, îndeosebi pe cea a petrolului și gazului. Anii 2000 și începutul de nou mileniu au adus însă alte provocări globale, iar criza financiară, începută în anul 2007 și continuată, în forme din ce în ce mai severe, în perioada care a urmat, a subminat, într-un anumit fel, credibilitatea modelului financiar neo-liberal. Drept consecință, în această perioadă, politica

⁴ Dannreuther, Roland - *The Dynamics of Conflict and Cooperation* în: Dannreuther Roland, Ostrowski Wojciech (coord.): *Global Resources – Conflict and Cooperation*, Editura Palgrave Macmillan UK, Londra, 2013, p.1

statelor a devenit mai activă și mai interventionistă, ceea ce s-a resimțit și pe piața de energie.⁵ Am putea identifica, din acest punct de vedere, două tipuri de state: cele bogate în resurse energetice și cele dependente de aceste resurse. Această poziționare poate fi un argument pentru un anumit tip de comportament ideologic, politic și economic. Astfel apare destul de clar faptul ca “statele dependente de resurse energetice tind sa promoveze idealurile liberalizării pieței de energie, in timp ce statele bogate in resurse energetice urmeaza adesea politici de implicare si control al statului in sectorul resurselor lor naturale.”⁶

In general, relația politico-economică între țările importatoare și exportatoare poate fi privită ca un element cheie, pentru a intelege piața globală de energie, respectiv, în cazul nostru, cea de gaz. Relațiile dintre state pot fi reglate de mai mulți factori, dar, cel puțin în ultimul secol, *energia* a fost unul dintre factorii cei mai importanți. Relația dintre țările producatoare și cele consumatoare este una de interdependență mutuală. Pe de-o parte, producatorii beneficiaza de veniturile de pe urma livrărilor de gaz, pe de alta parte ei raman dependenți de importul de tehnologie pentru cercetare și exploatarea unor noi perimetre de gaz, uneori greu accesibile. Acest tip de interdependență este fundamentală, în același timp, și pentru dezvoltarea infrastructurii de transport sau de stocare. Atât conductele, cât și terminalele LNG, necesită o stransa colaborare de-a lungul lanțului funcțional producție-distribuție. Aceasta reclamă de fapt necesitatea colaborării între toate statele și organismele implicate, inclusiv acelea care găzduiesc segmente mai mici sau mai mari de infrastructură. Rațiuni puternice, îndeosebi financiare, stau la baza acestei colaborari și ele tin de dorinta ca investițiile in infrastructură să fie recuperate, iar acest lucru se poate inatmpla numai daca toate riscurile referitoare la siguranța livrărilor sunt diminuate sau îndepartate.⁷

Problema energetică implică o mulțime de fațete și de aspecte de abordare și impune în același timp un raspuns internațional concertat pe mai multe paliere dintre care se detasează in principal acela al necesitatii de a asigura accesul larg la sursele și serviciile moderne de energie. Problema devine cu atat mai relevantata – și in același timp presanta – cu cat toate studiile de gen au stabilit o relatie intrinseca între problema saraciei și lipsa accesului la sursele de energie.. Este recunoscut faptul ca dezvoltarea unor atari servicii, cu decenii in urma, in tarile dezvoltate de astazi a constituit un factor major in impulsionearea cresterii lor economice și in ridicarea

⁵ Ibidem

⁶ Behn Daniel, Pogoretsky Vitaliy - *Tensions between the Liberalist and Statist Approaches to Energy Trade Governance: The case of dual pricing*, in Kuzemko C. et al. (coord.): *Dynamics of Energy Governance in Europe and Russia*, Editura Palgrave Macmilan, 2012, p. 45

⁷ Gilardoni, Andrea - *The World Market for Natural Gas- Implications for Europe*, Editura Springer, Berlin/Heidelberg, 2008, p.4

standardului general de dezvoltare. Putem afirma ca acest aspect devine factorul cheie in asigurarea unei dezvoltari durabile si a unui standard de trai corespunzator pentru cele mai multe dintre statele lumii.

Ne aflăm în fața unei evidențe când afirmăm că există state bogate și state sărace. Trăim într-o lume a diversității unde inegalitatea se manifestă uneori la modul foarte agresiv. Am putea spune că, preluând părerea economistului și politologului David S. Landes, perspectivei acceptate timp de multe decenii, antagonismului dintre doua blocuri de putere, reprezentate de Est și de Vest, i-a luat locul o alta, mult mai dramatică și mai amenințătoare pentru stabilitatea lumii, aceea dintre Nord și Sud, adică dintre statele bogate și statele sarace. Separarea nu este evident de ordin geografic, ci de ordin economic și istoric. Autorul consideră că această dihotomie reprezintă principalul pericol cu care se confruntă lumea în primele decenii ale mileniului în care am intrat. Este un factor de instabilitate mai ingrijorator decât alte dezechilibre globale, precum problemele de mediu, deși cele doua probleme nu sunt chiar lipsite de legătură între ele.⁸

Legatura dintre dezvoltarea economică și resursele energetice s-a evidențiat încă de la începuturile omenirii, iar o competiție pentru resurse a existat încă din cele mai vechi timpuri – din antichitate până în zilelele noastre. Cu toate acestea, dependența din ce în ce mai accentuată a economiilor lumii de resursele energetice este o caracteristică tot mai puternic evidențiată în secolul XXI, iar lupta pentru resurse domină fără echivoc geopolitica și geoeconomia acestui secol. Problematika resurselor energetice este de actualitate, deficitul acestora avand un rol important în declanșarea sau amplificarea unor conflicte, de polarizare și de catalizare a forțelor pe plan internațional. De altfel, există și o lege a rarității resurselor, care constă în aceea că volumul, structura și calitatea resurselor economice și a bunurilor se modifică mai încet decât volumul, structura și intensitatea nevoilor umane.⁹ Spectrul epuizării în următorii ani a resurselor energetice a făcut ca o parte însemnată a politicilor economice, dar și a strategiilor de putere, să fie preocupate de accesibilitatea conductelor și terminalelor, de viitoarele trasee ale rutelor energetice, de posibile parteneriate economice în domeniu, etc. Pe de altă parte, aceleași strategii economice vizează identificarea celor mai eficiente căi de utilizare a acestor resurse, ca și a posibilităților de substituie a lor, ori de diminuare a dezechilibrelor de mediu, determinate de exploatarea, condiționarea, prelucrarea și utilizarea resurselor. Poziția unei țări în sistemul economic și politic internațional depinde, de multe ori, de capacitatea sa de a

⁸ David S. Landes - *Avuția și sărăcia națiunilor. De ce unele țări sunt atât de bogate, iar altele atât de sărace;* Editura Polirom, 2013

⁹ Emil Dinga, Diana Mihaela Apostol - *Microeconomie*, Editura Pro Universitaria, 2009, p.15

produce petrol și gaze naturale, într-un cuvânt, de controlul pe care îl exercită asupra rezervelor de resurse energetice.¹⁰ Problemele energetice devin probleme de securitate, iar securitatea alimentării cu energie a devenit o preocupare comună a marilor actori ai acestei competiții dinamice.

1.2 Obiective

Lucrarea noastră are în vedere următoarele obiective, pentru o oferi o privire de ansamblu cât mai exactă și cuprinzătoare asupra relațiilor dintre Uniunea Europeană și Rusia în ceea ce privește piața gazului natural:

a) În primul rând vom analiza piața de gaz din Rusia, de la nașterea industriei de gaz a țării în epoca sovietică, până la evoluțiile actuale care se manifestă cu tendințe moderate de liberalizare a acesteia. În acest context, ne propunem să analizăm politicile economice intervenționiste și protecționiste practicate de către statul rus, care reglementează în mod direct comportamentul companiilor energetice de pe această piață. De asemenea în cadrul lucrării noastre vom urmări și evoluția companiei Gazprom, prin analiza rolului său de maximă importanță în economia rusă, dublat de implicarea sa socială, condiționată și supravegheată de stat. Vom analiza efectele directe și indirecte a liberalizării pieței și creării bursei de gaz, care au dus la pierderea de către Gazprom monopolului pe piața internă.

b) În al doilea rând vom analiza piața europeană a gazului, prin prisma proceselor de remodelare a structurii sale interne, care s-au finalizat în preajma anului 2000, prin crearea pe baza principiilor liberale a pieței europene unice de energie. Vom urmări traseul reglementărilor, tratatelor și acordurilor în materie de energie, adoptate de UE, de la prima Directivă a Gazului, adoptată la începutul anilor '90, până la semnarea în anul 2019 a Acordului de Tranzit dintre Rusia și Ucraina, cu implicații majore pentru politica energetică și piața de gaz a Uniunii Europene. În toată această perioadă, piața europeană de gaz, pe care Rusia a fost și rămâne în continuare principalul jucător, suferă transformări ireversibile, datorate în principal scăderii producției interne a gazului în țările membre. Astfel, ia naștere noul concept de securitate a livărilor. Vom analiza felul în care noua realitate care accentuează creșterea

¹⁰ Nicolae Dolghin - Geopolitica. Dependentele de resursele energetice, Editura U.N.Ap., București, 2004, pp. 5-6

dependenței europene față de gazul rusesc este privită la nivelul Comisiei Europene și care au fost alternativele și soluțiile găsite de liderii europeni pentru diminuarea ei.

c) În al treilea rând vom analiza disputele între Rusia și UE asupra tranzitului gazului natural, cu referire asupra situației din Ucraina, țară de tranzit de mare importanță, cu pondere însemnată a rețelei de conducte de transport al gazului către spațiul comunitar, moștenite din perioada URSS. Astfel, am urmărit și parcursul Ucrainei de după destrămarea Uniunii Sovietice. Vom urmări felul în care țările de tranzit au obținut venituri însemnate și privilegii în aprovizionarea cu resurse energetice, negociind și valorificându-și din plin acest statut. De asemenea ne propunem a întreprinde o analiză în detaliu a celor două crize ale gazului (2006 și 2009) și a contextului relațiilor UE-Rusia, cu profunde implicații economice, de după anexarea peninsulei Crimeea (2014). În același timp vom avea în vedere consecințele și repercusiunile pe care aceste evenimente majore le-au avut asupra triateralei Rusia-Ucraina-UE.

d) Nu în ultimul rând, în cercetarea noastră ne propunem analiza relației bilaterale pe piața gazului dintre Germania și Rusia. Vom urmări, cu ajutorul markerilor economici, structura pieței germane de gaz, care în ultimele două decenii a devenit cea mai mare din Europa. De asemenea vom urmări traiectoria gazului natural în mixul energetic german, în raport cu politicile și strategiile conceptului *Energiewende*. Relațiile particulare din domeniul energiei, au făcut ca parteneriatul economic ruso-german să funcționeze la capacitate ridicată și după numeroasele tensiuni apărute între Uniunea Europeană și Rusia pe parcursul ultimelor trei decenii. În această ordine de idei, vom analiza și impactul lansării conductei Nord Stream 2 asupra prețurilor și fluxurilor de gaz livrate de Rusia către țările europene.

1.3 Metodologie

Din punct de vedere al aspectelor metodologice în cadrul lucrării noastre vom utiliza analiza descriptivă în vederea explicitării unei serii de concepte precum capitalismul de stat, gazul ca „armă economică” și factor de putere, securitatea livrărilor, tranzitul energiei, liberalizarea pieței de gaz, monopolul livrărilor, strategia energetică, impunerea pieței spot, etc. Astfel, după parcurgerea și analiza unei vaste literaturii de specialitate, vom crea o imagine de ansamblu asupra evoluției relației dintre Uniunea Europeană și Rusia pe piața gazului, atât din prisma teoriilor și a indicatorilor economici, cât și din perspectiva acreditată de lucrări științifice

elaborate de reputeți analiști și observatori ai domeniului pe această temă. În acest sens, cadrele de referință ale demersului nostru științific sunt următoarele:

- a) *Conceptuale.* În analiza transformărilor structurale ale piețelor europene de gaz în relația acestora cu principalul lor furnizor, Rusia, vom face referire la actori implicați direct pe piețele de energie: politica de stat, instituții și cadre legislative, mari companii și factori de decizie. Așadar, din punct de vedere al încadrării conceptuale în doctrinele economice majore, considerăm că relațiile UE – Rusia pe piața gazului sunt caracterizate de abordarea liberală a Europei și politica conservatoare a Rusiei în materie de resurse energetice. Această comparație a modelelor și strategiilor energetice este definitorie pentru înțelegerea detaliată a schimburilor economice dintre cele două blocuri.
- b) *Cronologice.* În evaluarea transformării structurale a piețelor de gaz din Europa și Rusia, am pornit demersul nostru științific încă de la formarea industriei de gaz din statele europene (modelul olandez), ca și de la începuturile exploatării pe scară largă a gazului din fosta URSS. Vom avea în vedere dinamica structurală a acestor piețe, modelată de noua realitate apărută după destrămarea Uniunii Sovietice, respectiv apariția țărilor de tranzit. De asemenea vom lua în discuție perioadele de tensiune și de crize apărute în relația UE- Rusia, îndeosebi datorită evenimentelor petrecute în Ucraina. Demersul nostru se va ocupa și de ultimele evoluții ale acestor relații pe piața gazului, respectiv relațiile economice privilegiate ruso-germane în domeniul energiei, ca și consecințele de ultimă oră care decurg din finalizarea proiectului Nord Stream 2.
- c) *Geografice:* Accentul demersului nostru științific este pus în mare măsură pe spațiul ruso-european, analizând în mod special Ucraina, ca placă turnantă a acestor relații pe piața gazului. Vom analiza de asemenea rutele alternative de aprovizionare și de furnizare ale celor două părți, respectiv coridorul sudic al gazului, ca alternativă de aprovizionare pentru Uniunea Europeană, cu gaz din regiunea caspică sau spațiul asiatic (piața chineză, îndeosebi), ca alternativă de livrare a gazului pentru Rusia. Analizând mondializarea pieței de gaz, am luat în discuție exploatarea gazului de sist din Statele Unite și comercializarea acestuia sub formă de LNG, realitate care a schimbat fundamental dinamica piețelor internaționale de gaz.

Vom folosi de asemenea instrumentul analizei comparative, prin intermediul căreia vom pune în evidență dinamica și evoluția referitoare la aspecte ale prețurilor și volumelor de gaz din diferite regiuni, analizate în această lucrare. Metoda istorică va fi abordată prin prisma evoluției diferitelor surse în mix-ul energetic. O serie de indicatori, precum producția internă de gaz a Rusiei și a statelor membre UE, dinamica schimburilor comerciale pe piețele de gaz, ponderea veniturilor provenite din taxele de tranzit ale energiei și, nu în ultimul rând, evoluția prețurilor gazului natural, vor fi utilizați în vederea analizării evoluției pieței de gaz natural sau a prezentării situației energetice la nivel european. În final, analiza de preț alcătuită de noi care compară prețul unui contract pe termen lung cu prețul pieței spot va fi utilizată ca metodă de simulare pentru explicitarea evoluțiilor și tendințelor de pe piața gazului natural.

Demersul nostru metodologic de definire a termenilor și conceptelor utilizate în conținutul lucrării noastre nu poate fi încheiat fără a aminti în linii generale caracteristicile celor trei tipuri de gaz: gazul natural convențional, gazul de șist și gazul natural lichefiat. Compoziția chimică a unei molecule de gaz natural constă în patru atomi de metan și unul de carbon. Cu cât ponderea de metan în molecula este mai ridicată cu atât valoarea calorică a gazului crește. Zăcămintul se formează la temperaturi și presiuni ridicate, aceste condiții fiind adesea întâlnite la adâncimi mari, iar pentru utilizare nefiind necesară prelucrarea acestuia. Gazul natural lichefiat (LNG) este gaz natural adus în formă lichidă prin răcire pentru a facilita și asigura depozitarea sau transportul acestuia. Gazul natural poate fi de asemenea exploatat și din roci metamorfice denumite șisturi argiloase, prin procedee diferite față de exploatarea gazului convențional. Gazele de șist sunt incluse în categoria surselor de energie neconvențională, însă acestea nu se diferențiază de zăcămintele de gaz convențional, deosebirea constă doar în metoda de exploatare a acestora.

II. Gazul natural. Concepte și descriere a utilizării lui reflectată în literatura de specialitate

Literatura de specialitate privind un domeniu economic sectorial, cel al gazului natural, este, în pofida segmentului de nișă pe care o analizează, bogată în studii și analize. Chiar și cel care aprofundează domeniul sau este implicat profesional în el (precum autorul tezei de doctorat), având cum este firesc un orizont de așteptare mai larg, va fi fără îndoială copleșit în

cursul unei cercetări științifice de anvergura de profunzimea abordărilor legate de acest domeniu. Dar va fi surprins mai ales de bogăția implicațiilor contextuale ale utilizării gazului în lumea de azi, ca resursă energetică fundamentală: implicații comerciale, economice, geo-economice, politice și geo-strategice, juridice și diplomatice, tehnologice ori de mediu. Având o paletă atât de vastă de semnificații, de deschideri și de implicații la nivel global, gazul natural este tratat de o întreagă literatură de specialitate, care îl consideră în toate fațetele și semnificațiile sale: ca resursă energetică, resursă economică, factor geo-politic și instrument de negociere, chiar armă energetică sau liant și punte între spații economico-culturale distincte. Într-o formă sau alta, de gaz convențional, gaz natural lichefiat sau gaz de șist, el este unul din factorii determinanți de creștere a interdependențelor între economiile lumii.

III. Structura și dinamica pieței de gaz natural din Rusia

Trebuie să lumăm în considerare complexul energetic rusesc ca având doi piloni principali de rezistență, fiecare cu morfologia și particularitățile sale proprii, *gazul și petrolul*. Diferența majoră este că, în timp ce Moscova exportă trei sferturi din producția sa de petrol, obținând un important aport valutar și numai un sfert din producție este valorificată pe piața internă, atitudinea sa față de gazul natural este fundamental diferită. Astfel, producția de gaz ne oferă surpriza de a constata că două treimi din aceasta, rămâne pe piața internă (din rațiuni economico-sociale pe care le vom explica în cursul acestui capitol) și numai o treime este livrată consumatorilor externi, îndeosebi celor occidentali. Este adevărat ca „doar” această treime aduce încasări cu adevărat uriașe. Numeroase diferențe există între cele două ramuri energetice de bază și ele țin de domenii precum politica externă, privatizările sau implicarea pe piețe străine. Toate acestea fac ca strategiile celor două domenii să fie diferite, iar cooperarea dintre ele aproape inexistentă. Mult mai pregnant ca instrument politico-economic și ca armă de influențare a relațiilor cu partenerii externi, gazul are o caracteristică care servește tuturor acestor scopuri: *transportul său prin conducte*. O rețea extinsă de conducte de gaz oferă anumite particularități pentru deținător, iar trăsătura ei cheie constă în dependența pe care un astfel de sistem de conducte îl creează între vânzător și cumpărător, adesea numit *cordonul ombilical de oțel* al cărui valoare nu poate fi cuantificată în termeni care țin de simplul preț al pieței. Odată ce o conductă a fost construită între două țări, părțile devin dependente de situația creată care

de multe ori va genera dispute, mai ales pe seama stabilirii prețurilor. Acest fapt explică de ce prețurile exporturilor rusești de gaz au devenit atât de puternic politizate.¹¹

Este ușor de înțeles așadar de ce, după dispariția URSS, Rusia a dorit cu ardoare să dețină controlul sistemelor de tranzit de pe teritoriile fostelor țări componente ale Uniunii. Conducerea țării jucat în cazul industriei gazului aceeași carte a cauzei naționale ruse, astfel încât i-a păstrat acestei industrii *caracterul monolitic*, a menținut-o *sub controlul statului* și a ferit-o de imixtiunile marilor jucători economici privați din străinătate, lucru care nu s-a întâmplat cu industria petrolului. Toate acestea au făcut ca Gazpromul să-și păstreze pe plan național un rol dominant ca producător, să blocheze pătrunderea în domeniu a companiilor energetice străine, ba chiar să împiedice eforturile companiilor petroliere de a exploata rezervele de gaz atunci când ele sunt asociate cu zăcămintele de petrol.

Privită retrospectiv, de la nivelul anului 2020, în întreaga arhitectură a evoluției, contextelor, reșezării și dinamicii sale de după căderea Uniunii Sovietice, industria gazului din Rusia ne apare tot mai mult a ilustra elocvent un concept economic de relativ succes, activ în ultimele decenii, în practica și strategiile economice din mai multe părți ale lumii: *capitalismul de stat*. La sfârșitul primului deceniu de după 2000, când efectele sale erau deja vizibile în economia unor țări importante, conceptul este definit ca fiind procesul de intervenționism al statului în activitatea unor mari jucători economici naționali (îndeosebi companii din sfera resurselor energetice) și sprijinul acordat acestora, pentru a le asigura succesul pe piața liberă. Conceptul este perfect aplicabil industriei rusești de gaze naturale, puternic susținută prin intervenții directe de către stat. Dacă privim capitalismul de stat ca fiind puternic antagonic cu trăsăturile liberalismului și ale capitalismului de piață liberă, putem vedea în impunerea modelului în Rusia, mai ales în industria resurselor energetice, ca o contra-reacție directă la liberalismul haotic și la privatizările oneroase făcute în acest domeniu.¹²

Nu numai că Gazprom joacă un rol special în Rusia în ceea ce privește aprovizionarea cu gaz a pieței interne sau preluarea unor obligații ale statului față de societate, dar într-un anumit sens joacă și un rol în definirea actuală a identității naționale rusești. În ciuda unor conotații negative ale percepției populației, care țin de privirea sceptică a omului de rând față de elitele îmbogățite din afacerile cu energie, gigantul energetic este, în opinia multor specialiști, un *liant național* pentru societatea rusă, ceea ce depășește ca importanță însăși

¹¹ Hedlund Stefan - *Putin's Energy Agenda: The Contradictions of Russia's Resource Wealth*, Editura Lynne Rienner, Colorado, 2014, p. 94

¹² Aligică Paul, Tarko Vlad: *State capitalism and the rent-seeking conjecture, Constitutional Political Economy* 23(4), 2012, p.376

anvergura staturii sale economice.¹³Faptul că într-o perioadă de înflorire a germenilor unui capitalism foarte agresiv, sectorul de gaz a continuat comportamentul paternalist al tradiției sovietice, a realizat în conștiința colectivă o identificare cu o *marcă națională*. Capitalismul de stat pe care îl ilustrează aceasta a întărit această percepție, încât unul dintre foștii conducători ai companiei, Rem Viahirev, se considera îndreptățit să afirme că „noi încălzim și hrănim întreaga Rusie” ori, chiar mai mult, că „fără Gazprom nu există Rusia”.¹⁴ Faptul că, la nivelul percepției publice, dar și la nivelul propriului discurs public, compania de stat este apreciată drept un factor de coeziune socială, care reușește să contribuie la menținerea unității țării, este o dovadă a rolului social major pe care acesta și-l asumă ca jucător în cadrul sistemului capitalist de stat.

Compania a preluat o parte din obligațiile care în Uniunea Sovietică reveneau prin tradiție întreprinderilor sovietice performante, iar în țările occidentale implică responsabilitatea marilor corporații (*corporate social responsibility*). Tradiția perioadei sovietice impunea marilor întreprinderi industriale să își asume răspunderi nu numai pentru activitățile de producție sau de comerț, care făceau obiectul principal al muncii lor, ci să se implice și în domeniul social și comunitar, în regiunile sau localitățile unde își desfășurau activitatea, de exemplu în educație, sănătate, construcția de edificii sociale etc. Acest model de mentalitate și percepție din fosta epocă sovietică care investea în mod natural factorul economic și cu responsabilități sociale a fost preluat și continuat de Gazprom, răspunzând unui orizont de așteptare a populației. Vechea perspectivă publică consacrată care vedea în resursele naturale un bun public s-a reflectat și în perspectiva asupra relațiilor care trebuie să existe între stat, societate și industria de gaz.¹⁵

Sectorul de gaz natural și-a asumat acest rol social, ceea ce a făcut din el nu numai o mare ramură economică, ci și un *brand național identitar* pentru Rusia. „În perioadele întunecate ale anilor `90 rolul gazului natural a fost crucial în a păstra lumina și căldura în așezările Rusiei și de a-i ține industria în viață. În toți acești ani, gazul a fost principalul motor al economiei virtuale a Rusiei. Fără el (un dar postum al epocii Brejnev), Rusia ar fi fost și mai sfâșiată decât a fost de șocul prăbușirii regimului sovietic. Gazul a fost *combustibilul punte* care i-a permis economiei ruse să supraviețuiască unei tranziții dureroase. [...] Gazul a jucat un rol cheie în ultimul deceniu al economiei sovietice, dar acest rol a crescut extraordinar în primul

¹³ Freeland Chrystia - *Sale of the Century: Russia's Wild Ride from Communism*, Editura Crown Business, New York, 2000, p.75

¹⁴ Freeland Chrystia, op. cit., 2000, p.76

¹⁵ Julia S. P. Loe - *"But it is our duty!" Exploring Gazprom's reluctance to Russian gas sector reform*, Post-Soviet Affairs 35:1, 2018, p.6

deceniu post-sovietic, tocmai atunci când alte industrii energetice se prăbușeau.”¹⁶ Putem spune, fără a exagera, că Gazprom avea anvergura unui *stat în miniatură* și, tocmai de aceea, separarea acestui „stat mic” de statul mare național a părut celor mai mulți ruși din toate categoriile sociale ca fiind de neconceput și inacceptabilă.

La nivelul societății ruse, rolul Gazpromului a fost cu exactitate definit de către cercetătorii Clifford Gaddy și Barry Ickes care analizează activitatea sa, considerând-o ca pe o componentă cheie a unui vast sistem al redistribuirii generale a profiturilor. Aceasta este o practică de care Moscova a uzat încă din anii 1990, conferindu-i însă finalități mai clare după anul 2000, odată cu schimbarea noilor lideri politici. Conceptul vizează o realitate a economiei rusești cu rădăcini existente încă în epoca sovietică, aceea a *redistribuirii profiturilor* provenite îndeosebi din exploatarea resurselor energetice, cu scopul de a permite unei economii centralizate sau în care pârghiile de comandă politică mai sunt încă prezente, să se dezvolte, compensând pierderile și ineficiența altor domenii și, în același timp, putând rezolva unele necesități sociale stringente. Sistemul de redistribuire a profiturilor, care a apărut în Rusia post-sovietică în anii 1990, deoarece ramuri industriale neviabile din epoca sovietică au căutat să se protejeze de disciplina rigore economiei de piață, a stat la baza unei realități conceptualizate prin formula *economiei virtuale*. Putem aprecia că *economia virtuală* s-a menținut atâta vreme, tocmai pentru că ea a servit interesele multor actori economici. Angajații mastodonților industriali, rămași din epoca sovietică, manageri și muncitori deopotrivă au profitat cu toții din faptul că aceasta a amânat scadența finală pentru companiile cu pierderi și datorii.

Procesele de liberalizare controlată de pe piața de energie din Rusia au continuat după 2000, urmărindu-se crearea unui cadru competițional mai stimulat și o raportare mai corectă la prețurile de pe piața occidentală. Au existat mai multe încercări de creare a unei astfel de piețe, dar ea a luat naștere de abia spre sfârșitul primului deceniu al anilor 2000 (inițial pentru petrol, iar din anul 2014 pentru gaz), când deschiderea ei a fost făcută posibilă de un întreg complex de factori favorizanți: apariția mai multor jucători de piață în domeniul energiei, respectiv dorința de simplificare a cadrului de contractare și tranzacționare a volumelor de energie. SPIMEX a fost fondată în anul 2008, funcționând inițial ca o bursă de marfuri pentru tranzacționarea petrolului sau a produselor petroliere. Actualmente, pe aceasta se pot tranzacționa contracte spot sau o gamă largă de derivate.

Ca și în perioadele anilor '90 sau 2000, diferențele dintre Gazprom și partenerii săi din Uniunea Europeană se păstrează, deoarece ele țin de sisteme de reguli și standarde diferite care

¹⁶ Gustafson Thane, op. cit., 2020, p.241

provin din valori și sisteme diferite. Chiar dacă în cazul ambelor părți vorbim de economie de piață, instituțiile care reglementează și operează în acest domeniu țin de contexte și viziuni asimetrice. Este un fapt evident că cele două părți au modele economice organizaționale și instituționale diferite și de aceea „un demers bazat îndeosebi pe folosirea instrumentelor statului se ciocnește iremediabil cu multilateralismul și principiile competiției, promovate de Uniunea Europeană, care pledează pentru deschiderea pieței, separare și chiar privatizare în sectorul gazului. Puterea normativă a UE este deci în contradicție cu cadrul instituțional din sectorul energetic al Rusiei, de aceea este improbabil ca în acest context standardurile UE, bazate pe reglementări și instituții, să poată fi folosite exclusiv în structurarea relațiilor acesteia cu Rusia. Retragerea Rusiei din procesul de ratificare a Cartei Energiei ilustrează acest lucru.”¹⁷

Când alăturăm noțiunile de Rusia și gaz natural, inevitabil ne vin în minte lungile conducte prin care compania acestei țări aprovizionează energetic Europa și extinderea continuă a magistrelor ei de transport către diverse piețe comerciale din Occident și Orient, din spații economice diferite, precum Germania, Turcia sau China. Rețele de conducte însumând mii de kilometri traversează Eurasia, de la Cercul Polar la Marea Egee și de la Marea Baltică la Vladivostok. În perioada actuală imaginea Rusiei poate fi asociată de producția de LNG, adică de o altă formă, mai nouă, de transport al gazului. Cu toate că, dacă privim statisticile, vom observa că Rusia a dobândit în ultimii ani statutul unui actor foarte important și pe piața mondială a acestui tip de combustibil.

Exportul de resurse energetice ale unei țări poate fi privit și adesea utilizat ca o adevărată armă economică aflată în mâna deținătorilor de bogății naturale. Ea poate crea dependențe, condiționalități, alianțe sau – lucru deloc rar în istorie - șantaje ori conflicte, adesea sângeroase. Ea poate mătura guverne de la putere, răsturna regimuri și, în ultimă instanță, poate schimba situația geopolitică dintr-o anumită regiune a lumii. Strângerea sau oprirea robinetului energetic a fost considerate, mai ales în epoca modernă, adevărate *casus belli*. Prezentă de peste trei secole pe scena europeană și mondială ca mare putere, Rusia cunoaște această armă, ba chiar a rafinat procedurile folosirii ei cu maximă eficiență. Prin ea și-a afirmat nu numai statutul de dominație geo-economică, utilizând-o ca pe un simbol de suveranitate și măreție, dar a reușit să creeze dependențe și vasalități, să o impună ca argument în acorduri și tratative politice, ba chiar să fundamenteze axe de cooperare economică valabile până astăzi, după cum se întâmplă în cazul Germaniei. „Conductele de gaz care pleacă din Rusia către Europa au o semnificație

¹⁷ Boussena Sadek, Locatelli Catherine - *Energy institutional and organisational changes in EU and Russia: Revisiting gas relations*, Energy Policy 55, 2013, p.181

dublă, marcând statutul Rusiei ca o superputere energetică și în același timp dependența Europei față de livrările de gaz rusec.”¹⁸

Chiar și în 2014-2015, ani de criză ai relațiilor dintre cele două părți, procentul importurilor de gaz rusec nu a coborât sub 37% din total. Din anul 2016 el s-a situat constant peste 39%, iar din 2018 a depășit nivelul de 40,2%, cotă la care s-a menținut și în anul 2019. Volumele importate în ultimi 2 ani au fost de 202 mld. m³ în 2018, respectiv 199 mld. m³ în 2019. O prognoză pe termen mediu indică faptul că producătorii ruși își vor menține cota pe piața europeană și în următorul deceniu la un nivel aproximativ egal cu cel de astăzi, adică în jurul cifrei de 200 mld. m³ pentru anul 2030.¹⁹ În timpul ultimei crize ucrainiene și a sancțiunilor îndreptate de UE împotriva Rusiei s-a afirmat pe bună dreptate că aceste sancțiuni nu vor avea o finalitate univocă, iar statele europene vor resimți efectul lor de bumerang și că, în foarte scurt timp, încercarea obsesivă de a reduce dependența UE de gazul rusec va fi urmată în oglindă, ca o contra-reacție, de încercarea Rusiei de a reduce dependența livrărilor sale față de piața europeană. Acest fapt s-a întâmplat deja și el a însemnat că după 2014 Rusia și-a îndreptat atenția și înspre piața gazului din Asia, îndeosebi spre vasta piață chineză, manifestându-și interesul de a deveni parte din vastul lanț asiatic de livrări de energie.

IV. Relația Uniunea Europeană - Rusia pe piața gazului din perspectiva tranzitului

Fostele republici sovietice, unite de așa-zisa solidaritate supranațională a ideologiei comuniste, devin vecinii independenți de astăzi, cu aspirații și interese proprii pe care înțeleg să și le apere uneori chiar cu agresivitate. Pentru livrările de energie ale Rusiei către piețele vest europene de ale căror resurse valutare avea atâta nevoie, se creează un context nou, dominat de un concept cu certe conotații economice și geo-strategice: *tranzitul*.

Pe direcția exportului spre Europa a gazului său, Rusia s-a văzut nevoită să gestioneze o relație nu întotdeauna comodă, cu doi parteneri apropiați de altădată, deveniți în era post-sovietică doi vecini ambițioși care au înțeles să profite cât mai mult posibil de pe urma statutului

¹⁸ Connolly Daniel, Lee Jae-Seung - Pipeline Politics between Europe and Russia: A Historical Review from the Cold War to the Post-Cold War, The Korean Journal of International Studies 14(1), 2016, p. 105

¹⁹ Gazprom - Investor Day, 2020, disponibil online, p.13

lor de țări de tranzit pentru livrările energetice: Ucraina și Belarus. Cea mai des întâlnită și presantă problemă survenită, mai ales în relația cu Ucraina, a fost cea a întârzierii sau refuzului plății de către țara de tranzit pentru gazul tranzitat sau primit din partea țării exportatoare. Astfel, de aici au rezultat după cum vom arăta în cuprinsul acestui capitol, disensiuni care au afectat nu numai relațiile bilaterale, dar chiar și piața europeană de gaz în general.

Relațiile post-sovietice dintre Rusia ca țară exportatoare de resurse energetice înspre Europa și Ucraina ca principală țară de tranzit pentru magistralele de transport a fost marcată în permanență de tensiuni și neînțelegeri provenite din interese, economice la început, iar mai apoi politice, divergente. Era vorba de o luptă de interese între cele două țări cu privire la împărțirea beneficiilor și bunurilor aferente industriei gazului din epoca sovietică, care își avea originile în noile realități statale ivite după dispariția URSS, când una dintre cele două țări-Rusia- a devenit *posesoarea rezervelor de gaz*, iar cealaltă-Ucraina- s-a aflat în postura de *țară de tranzit*.²⁰ Cele două crize ale gazului legate de Ucraina nu au trecut fără să lase urmări, nu atât în volumul schimburilor comerciale sau al balanței de plăți ci mai ales al încrederii reciproce privind seriozitatea și predictibilitatea între cele două părți. Șocul întreruperii livrărilor de gaz, s-a resimțit cu intensitate mai mare sau mai mică în cele mai multe zone ale UE și chiar dacă nu au avut urmări dramatice asupra funcționării industriei sau a consumului populației din țările în cauză, a erodat destul de serios reputația Gazpromului și prin extensie a Rusiei. Având în urmă o tradiție istorică a livrărilor de gaz către Occident, de peste patru decenii, Gazpom reușise să-și clădească o imagine de partener predictibil și serios. Decizia întreruperii livrărilor luată de conducerea politică de vârf a Rusiei în contextul pe care l-am descris, chiar dacă a avut rațiunile ei politico-economice a produs daune de imagine parteneriale și chiar financiare, pentru înlăturarea cărora vor fi necesare eforturi în viitor, cu concursul ambelor părți.

Momentul de turnură politică și economică decisivă care a zguduit Ucraina s-a produs în anul 2014 și a avut o intensitate atât de mare, încât a plasat-o într-o nouă realitate geo-economică și geo-politică. Țara și-a schimbat atât orientarea sa tradițional pro-estică, orientându-se înspre vest, cât și arhitectura economiei, inclusiv în ceea ce privește, structura pieței energetice. În perioada 2005-2013, Ucraina a pendulat, în funcție de interesele contextuale și de culoarea politică a guvernului de la Kiev, între păstrarea relațiilor apropiate cu Moscova, inclusiv o strânsă interdependență în materie energetică, și asumarea unor angajamente pro-Uniunea Europeană, ca stat asociat din anul 2007, ceea ce a inclus

²⁰ Gustafson Thane, op. cit., 2020, p.317

legiferarea și implementarea unor măsuri de liberalizare a pieței sale interne, conform cerințelor partenerilor vestici. Criza politică izbucnită și divergențele de opinie dintre Rusia și Uniunea Europeană fragilizează relația politică și economică dintre acestea. *Ambele vedeau în Ucraina o zonă tampon și de manevră între Est și Vest.* Ambele legau stabilitatea lor regională și în mod direct, interesele economice de controlul sau influența asupra Ucrainei, care căpăta astfel statutul de *placă turnantă* în relația Rusia-Uniunea Europeană.

Strâns corelat cu volumele și prețurile la livrările de gaz este și aspectul încasărilor ucrainiene din taxele de tranzit. Statutul de țară de tranzit prin care treceau spre Europa trei sferturi din volumul de gaz al Rusiei i-a adus Ucrainei beneficii substanțiale care au contribuit la menținerea funcționalității economiei sale. Ele variau între 1,8 și 4 % din PIB și între 6 și 16% din întregul buget al țării. Privind tabelul de mai jos, se pot observa câteva vârfuri de creștere ale taxelor de tranzit, reflectate atât în PIB, cât și în cota încasărilor la bugetul de stat.

Prelungirea Acordului de Tranzit al gazului înseamnă, din punct de vedere economic, beneficii financiare substanțiale pentru toate părțile implicate: Ucraina va continua să încaseze taxe substanțiale de pe urma tranzitului și să rămână conectată la rețeaua europeană de gaz. Rusia își menține rutele de transport destinate unor parteneri cu tradiții vechi, dar în același timp are posibilitatea alegerii și optimizării traseelor de tranzit. În același timp, odată ce gazul său este prezent pe teritoriul Ucrainei, influența Rusiei rămâne și ea prezentă în această țară. Când privește Uniunea Europeană, aceasta obține o dezamorsare a unui focar conflictogen la frontiera sa estică, își vede întărită securitatea livrărilor și reușeste de asemenea să includă Ucraina în piața comunitară de gaz, stabilind politici de compatibilizare a sectorului ucrainian de gaz cu legislația europeană.

Un posibil eșec al negocierilor și ratarea semnării documentului ar fi însemnat un „divorț total” între Rusia și Ucraina și intrarea într-o „eră glaciară” a relației lor bilaterale, primejdioasă pentru însăși securitatea europeană. În același timp, eșecul ar fi presupus ocolirea totală a Ucrainei (*bypassing-ul*), respectiv diminuarea drastică a rolului acestei țări pe piața europeană a gazului. Pentru UE care a făcut eforturi susținute pentru asigurarea succesului demersului politico-economic, eșecul ar fi însemnat crearea unei zone de instabilitate la granița sa răsăriteană și tensionarea bruscă a relațiilor economice cu Rusia, într-un moment în care piața de gaz a UE depinde masiv de livrările rusești.

V. Statutul gazului natural pe piața energetică a Uniunii Europene

Despre o industrie și o piață europeană a gazului nu se poate vorbi decât după anul 1960, ca urmare a descoperii și dării în exploatare a uriașului *perimetru gazeifer de la Gröningen*, din Olanda. În Piața Comună, devenită mai apoi Comunitatea Europeană și Uniunea Europeană, poziția de pionierat în exploatarea și folosirea pe scară industrială a gazului a aparținut Olandei, țară care a impus un tipar de raportare economică socială și politică, pe care literatura de specialitate îl numește *modelul olandez*.²¹ Acesta a devenit în scurtă vreme o matrice pentru țările europene, contribuind decisiv la formarea pieței comunitare a gazului. *Modelul olandez* a fost cel care a creat industria europeană a gazului, făcându-l pe acesta să intre în competiție cu cărbunele. Principala trăsătură a modelului olandez, cu consecințe economice pe termen lung, a fost aceea a inter-relaționării statului cu sectorul privat, într-un nod comercial care îi implica pe producători, distribuitori, investitori și consumatori, într-un lanț economic generator de valoare, în care fiecare verigă oferă aportul său în susținerea stabilității lanțului, colectând apoi beneficiile aferente. În consecință, acest model a venit cu reglementări structurale și comerciale care au stat la baza construcției întregii industrii europene a gazului.

Analizând dinamica pieței Europene de gaz între anii 1970-2020 putem trage câteva concluzii relevante:

1. Producția internă a CCE, respectiv UE, pleacă de la un volum de aproape 100 mld. m³ în 1970, își dublează producția până în 1980, menținând-o constantă apoi timp de un deceniu. După 1995 urmează o curbă de creștere continuă, cu un vârf de producție în anul 2005, când aceasta aproape se triplează față de valoarea inițială. În anii următori însă, consemnăm, mai ales după anul 2013, o curbă descendentă a cărei tendință se menține până în momentul prezent.
2. Importurile de gaz rusesc, aproape insignifiante în anul 1970, devin semnificative un deceniu mai târziu, iar după 1990 cunosc tendințe accentuat crescătoare până în prezent.
3. Deschiderea pieței europene pentru gazul lichefiat, cu volume din ce în ce mai mari după anul 2005.

²¹ Gustafson Thane, op. cit., 2020, pp. 21-24, 83-87, passim

4. Prezența unor furnizori zonali pentru anumite regiuni europene, cum ar fi Algeria și Libia pentru Franța, Italia și Spania, respectiv Azerbaidjan și Iran pentru țările Europei de Sud.

Ca o concluzie general valabilă asupra pieței de gaz a UE, putem remarca faptul că începând cu anii 2000, până în prezent, cota gazului natural din totalul mixului energetic european este relativ ridicată, menținându-se constant la peste 20%, fiind întrecută numai de cota de piață a petrolului (peste 30%). Atractivitatea crescândă a gazului pe pe piața europeană, ține și de faptul că acesta este un combustibil fosil curat, o alternativă viabilă în producerea de energie electrică, dar și o materie primă în numeroase procese industriale.

Confruntarea de idei și de modele economice fost filtrată de filozofia social-democrată a lui Jacques Delors, președinte al Comisiei Europene între anii 1985-1995, și sintetizată în conceptul *Pieței Unice Europene*. Conceptul care a fost adoptat de Comunitatea Europeană în anul 1985 prevedea libera circulație a persoanelor, capitalurilor, bunurilor și serviciilor pe întregul teritoriul al Comunității Europene. Documentul care a reprezentat o strategie de liberalizare a pieței economice europene a fost urmat de ratificarea Pieței Interne de Energie în anul 1988.²² Adevăratul proces de liberalizare a pieței europene de energie (încuzând gazul), a început la sfârșitul anilor 1980 și s-a încheiat în a doua jumătate a anilor 1990 prin adoptarea directivelor Comisiei Europene privind Electricitatea (96/92/EC) și Gazul (98/30/EC).²³ Directivele erau necesare, pentru că piața de gaz exercita presiuni puternice și asupra altor sectoare industriale și avea o largă influență comercială asupra consumatorilor de energie. Încă de începutul anilor '90, piața de energie a fost în atenția Comisiei Europene care și-a proiectat prioritar asupra ei eforturile de creare a pieței unice și a unui sistem integrat în care securitatea livrărilor și protecția mediului înconjurător erau prioritare. Al Treilea Pachet al Energiei a avut numeroase implicații asupra comerțului de gaz cu Rusia, vizând unele aspecte esențiale ale activității Gazprom pe piața europeană, în special cele de livrare și de transport. Unele dintre aceste prevederi au fost apreciate de către partea rusă ca fiind prea intruzive uneori și s-au purtat negocieri aprinse pentru armonizarea punctelor de vedere. Actul normativ a avut și câteva consecințe concrete asupra unor proiecte de infrastructură în derulare, mai ales asupra construcției magistralei South Stream.

Privind relațiile economice dintre Rusia (respectiv, URSS) și Uniunea European în diacronia lor, se observă cu ușurință că până în anul 1989 nu a existat între părți o relație oficială

²² Correljé Aad - *The European Natural Gas Market*, Curr Sustainable Renewable Energy Report 3, 2016, p.30

²³ Correljé Aad, Van der Linde Coby, Westerwoudt Theo, op. cit., 2003, p.116

consfințită de tratate sau documente. Din punct de vedere formal, logica pragmatismului politic era înlocuită de dogmatismul adversității de bloc ideologic, antagonism ilustrat prin binarități adversative (când nu de-a dreptul conflictuale) de tipul: Est-Vest, Pactul de la Varșovia – NATO, Consiliul de Ajutor Economic Reciproc – Piața Comună (iar mai apoi Comunitatea Economică Europeană). Se poate aprecia că anul 2000 a reprezentat un punct de cotitură în relațiile dintre Rusia și Uniunea Europeană. Evoluția acestei relații a fost marcată de trei evenimente importante. Este vorba mai întâi de schimbarea conducerii politice a Rusiei. În al doilea rând, Consiliul European hotărăște eliminarea condiționalităților economice și politice în relația cu Rusia, în scopul vădit al intensificării legăturilor economice bilaterale. În al treilea rând, Programul TACIS a fost restructurat, astfel încât să poată reflecta corespunzător inițativele summiturilor bianuale EU- Rusia, precum și hotărârile diferitelor organisme de cooperare bilaterală. Toate aceste măsuri au dus la crearea unei atitudini mai deschise și mai pragmatice între cele două părți, iar în acest context energia a jucat un rol de prim plan.

Anii ultimului deceniu, marcați pe plan european și global de mari tensiuni geopolitice, au făcut ca atenția Uniunii Europene să se îndrepte, mai ales după adâncirea conflictului ruso-ucrainean din anul 2014, din nou înspre resursele de gaz ale Regiunii Caspice. Piața de energie a UE are nevoie în permanență de accesul la astfel de noi resurse – altele decât gazul rusesc - atât datorită turbulențelor politice și geostrategice, cât și datorită dependenței sale masive față de livrările de energie, în special față de gaz. Drept urmare, o preocupare majoră a Uniunii a fost, în ultimul deceniu, reducerea dependenței sale față de livrările de gaz din Rusia, iar această dorință, născută dintr-o necesitate stringentă, a reprezentat factorul decisiv pentru hotărârea de a crea o linie de aprovizionare cu gaz din regiunea Caspică, prin mai multe conducte, denumită generic *Coridorul Sudic de Gaz*. Crearea acestui coridor de aprovizionare cu gaz este considerată a fi una dintre prioritățile UE în ceea ce privește securitatea sa energetică.

Înghețul în relațiile comerciale bilaterale dintre Rusia și UE a durat în realitate 3 ani (2014-2016). Începând cu anul 2017 volumul schimburilor comerciale începe să crească din nou, cu un vârf la sfârșitul anului 2018, când totalul schimburilor dintre cele două părți a atins nivelul de 243,2 mld. €. Comparativ cu anul 2012, vârful relațiilor economice bilaterale UE-Rusia, când s-a înregistrat un total de 321,5 mld. €, volumul realizat în 2018 este semnificativ mai redus, cu circa 25%, dar marchează o revenire a dorinței de cooperare dintre cele două părți. Din volumul total al schimburilor comerciale (tabelul de mai sus), importurile UE din Rusia reprezintă 160 mld. €, iar cele ale Rusiei din UE, 82,3 mld. €, cu un excedent semnificativ al balanței comerciale, de 78,6 mld. € în favoarea Rusiei. În anul 2019 totalul schimburilor economice cunoaște o scădere ajungând la valoarea de 231,2 mld. €, din care exporturile Rusiei

reprezentau 143,4 mld. €, iar importurile 87,8 mld. €. Aceasta, în condițiile în care prețurile la resursele energetice din anul 2019 până în prezent au cunoscut importante scăderi pe piața mondială. Acestei cauze i se datorează scăderea cu circa 30% a excedentului de balanță comercială a Rusiei (55,6 mld. €). Mai mult, dacă luăm în considerare datele statistice din primele șase luni ale anului 2020, când scăderea prețului la hidrocarburi a fost una devastatoare pentru furnizori, se poate prognoza că valoarea exporturilor rusești la volume relativ egale cu ale anilor precedenți va cunoaște scăderi apreciabile, cu implicații majore și asupra balanței comerciale.

VI. Piața gazului din Germania - o altă față a relației energetice UE - Rusia

Relațiile economice ale Rusiei, inclusiv ale Imperiului Țarist sau URSS, cu Germania au fost întotdeauna privilegiate, chiar dacă cele două părți s-au regăsit pe poziții adverse în cursul celor două conflagrații mondiale. Tradițional însă, economiile celor două mari țări continentale sunt complementare: Germania are nevoie de imensele materii prime, îndeosebi resurse energetice, pe care le deține Rusia, ca și de vasta piață de desfacere a acestora, iar Rusia are stringentă nevoie de tehnologie și produse industriale germane, ca și de o piață de export sigură pentru produsele sale energetice, agricole sau de materii prime. Din acest complex de interdependențe a rezultat o relație istorică tradițională, de schimburi comerciale, care a funcționat chiar și în perioada Războiului Rece sau în timpul unor acerbe confruntări ideologice între blocurile politico-militare Estic și Vestic. După Război, controlând partea răsăriteană a Germaniei, fosta RDG, implicarea Rusiei pe piața și în economia germană a devenit foarte consistentă.

La nivelul anului 2019, Germania rămâne de departe principalul partener comercial al Rusiei dintre țările UE. Volumul exporturilor Germaniei către Rusia a fost în anul 2019 de 26,66 mld. €, reprezentând de aproximativ 3,5 ori exporturile Italiei, Poloniei sau Olandei și de peste 5 ori exporturile Franței către această țară. La nivelul importurilor, Germania rămâne totodată și cel mai mare importator de bunuri din Rusia, cu o valoare de 27,89 mld. € în anul 2019. O urmează Olanda, cu circa 20% mai puțin, și Italia sau Polonia, cu circa 45%-47% mai puțin. Balanța comercială în relațiile ruso-germane indică un excedent de 1,23 mld. € în favoarea Rusiei. Se poate afirma fără nici o rezervă că Germania este principalul cumpărător al gazului rusesc de pe piața internațională. Istoria relațiilor comerciale bilaterale pe piața gazului

are aproape o jumătate de secol și s-a dezvoltat vertiginos pe principiile pragmatismului economic și ale mutualității, în pofida diferențelor ideologice și de sistem economic, de până la căderea zidului Berlinului. Aceste relații datează din 1973, când Verbund Netz Gaz din RDG și Ruhrgas din RFG au început comercializarea volumelor de gaz rusesc pe piețele celor două Germanii.²⁴

În cele două regiuni de piață, gazul este tranzacționat cu ajutorul *punctelor virtuale de trading* (virtual trading point – VTP). Astfel, operatorul de piață regional asigură permanent echilibrul între cererea și livrarea efectivă a cantităților de gaz. Împărțirea pieței germane în două segmente regionale diferite a dus la situația existenței a doi indici diferiți de preț al gazului - NCG și Gaspool. Totuși, prețul gazului pe piața germană nu este determinat exclusiv de tranzacțiile prin punctul virtual de trading, ci și prin încheierea unor contracte tradiționale, bazate pe negocieri directe între furnizor și cumpărător, în care se specifică dacă prețul este unul fix sau indexabil. De asemenea, tranzacțiile în materie de gaz pot fi încheiate pe bursă (bursa consacrată pentru aceste tranzacții este *EEX din Leipzig*) sau prin intermediul brokerilor, pentru volume predefinite. Pe bursă se pot tranzacționa volume la prețuri spot pentru livrările de a doua zi sau la prețuri futures pentru cele la termen. Odată ce cotațiile bursiere de gaz au devenit publice, tranzacțiile beneficiază de un grad sporit de transparență.²⁵

Industria gazului din Germania joacă un rol-cheie pe plan european, în acord cu rolul principal al economiei germane în cadrul UE. Germania nu este numai cel mai important consumator de gaz din Uniunea Europeană, dar este și un nod central al gazului la nivel continental, deoarece o parte însemnată din importurile țării sunt re-exportate către vecinii săi, printr-o rețea de conducte foarte bine organizată. Datorită creșterii sistemului integrat european de transport și de comercializare a gazului, aspectele comerciale și legislative care guvernează acest domeniu în Germania au efecte majore asupra tuturor marilor jucători de pe piața europeană a gazului, îndeosebi asupra furnizorilor. De aceea putem considera că Germania a devenit *perimetrul zero* al bătăliei pentru impunerea *pieței unice europene*, un punct median între adepții liberalizării necondiționate și cei a menținerii suveranității naționale a statelor membre. Dramatismul acestei ciocniri s-a reflectat pregnant pe piața germană a gazului.²⁶

Odată cu debutul strategiei *Energiewende*, piețele de energie au început să se readapteze, iar gazul a intrat în concurență cu sursele de energie regenerabile, intrate impetuos

²⁴ Gazprom – Germany, 2020, disponibil online <https://www.gazprom.com/projects/germany/>

²⁵ Ströbele Wolfgang, Pfaffenberger Wolfgang, Heuterkes Michael, Hensing Ingo, op. cit., 2012, pp.176 -179

²⁶ Gustafson Thane, op. cit., 2020, p.215

în atenția consumatorilor, și cu cărbunele al cărui preț era în continuă scădere. În Germania cota energiei regenerabile a crescut spectaculos în mixul energetic, de la 5% în 1999, la 17% în 2010, ajungând la 35,2% în anul 2018.²⁷ Din această concurență, gazul natural nu a ieșit întotdeauna victorios, prețurile scăzute ale cărbunelui, combinate cu prețurile relativ ridicate ale gazului natural, pe parcursul deceniului 2010-2020, au fost în defavoarea uzinelor electrice bazate pe consumul de gaz natural, și a fost nevoie ca unele dintre acestea să fie închise. Cât despre energiile verzi, expansiunea acestora a fost favorizată de garantarea pe o perioadă de 20 de ani a unor tarife fixe, subvenționate, ceea ce diminuează riscurile investițiilor în acest domeniu.²⁸

„De la Yamburg la Hamburg”, acesta a fost expresivul slogan sub care oficiali de rang înalt din cele două țări au sărbătorit în anul 2007 începutul acțiunilor comune ruso-germane de a exploata gazul natural din vastul perimetru siberian din regiunea Yamal, cu gândul ca mai apoi să-l transporte către consumatorii occidentali.²⁹ Nord Stream 1 reprezintă un sistem de conducte duble, cu o lungime de 1224 de km, magistrala de transport fiind conexiunea cea mai directă între marile rezerve de gaz ale Rusiei și piața de energie a Uniunii Europene, prin intermediul pieței germane. Împreună, cele două conducte au o capacitate de transport de 55 mld m³/an.

În conturarea paradigmei economice de colaborare dintre Germania și Rusia își aduc contribuția mai mulți constituenți dintre care cei mai importanți sunt factorii de mediu, competiția cu sursele de energie regenerabilă și fluctuațiile prețului gazului natural. În general luând în considerare acești factori modelatori, LNG-ul va pierde o competiție a prețului față de gazul transportat prin conducte.

Pe fondul disputelor foarte aprinse între susținătorii și contestatarii proiectului, Nord Stream 2 a fost catalogat de către aceștia din urmă ca fiind prin excelență un proiect geo-politic, ca rezultat al unei axe germano-ruse în formare. În fapt, el este un proiect de mare deschidere economică, pentru aducerea gazului siberian în Europa la cele mai scăzute costuri posibile și pe cea mai scurtă rută posibilă. Spre deosebire de perechea sa sudică, proiectul TurkStream, care nu a ridicat atâtea controverse și care a fost dat în funcțiune deja, proiectul Nord Stream 2 trebuie să facă față unor opoziții puternice, inclusiv sancțiuni din partea americană, care îi întârzie într-o oarecare măsură finalizarea. S-a vorbit mult de consecințele ocolirii Ucrainei prin intermediul acestor două noi conducte transportatoare de gaz din Rusia. În fapt, întregul sistem

²⁷ Destatis - Bruttostromerzeugung in Deutschland, 2019, disponibil online <https://www.destatis.de/DE/Themen/Branchen-Unternehmen/Energie/Erzeugung/Tabellen/bruttostromerzeugung.html#fussnote-1-103884>

²⁸ Bros Aurélie, Mitrova Tatiana, Westphal Kirsten, op. cit., 2017, pp.24-25

²⁹ Sturmer Michael - *Putin și noua Rusie*, Editia a II-a, Editura Litera, București, 2014, pp. 203-204

de gaz european este actualmente „atât de interconectat și marketizat”, încât gazul din cele două conducte poate fi comercializat aproape oriunde în Europa.³⁰ Inclusiv, putem adăuga noi, în Ucraina, prin sistemul reverse-flow.

Deși relațiile Rusiei cu Uniunea Europeană sunt adesea tensionate și marcate de tensiuni și de dispute atât politice cât și economice, modul de funcționare a binomului ruso-german și parteneriatul strategic stabilit între cele două țări fac ca prezența Rusiei pe scena economică a Uniunii Europene să capete consistența și finalitatea dorită de Moscova. Germania este atașată de valorile UE, dar și de relația economică privilegiată cu partenerul său estic. Dincolo de contexte geo-politice și posibilele crize, prioritare rămân interesele economice, iar acest pragmatism se evidențiază astăzi cu mare claritate pe piața germană a gazului. „Pentru ruși, crearea parteneriatului cu germanii, materializat prin crearea Wingas, a fost crucial. Datorită participăției sale la Wingas, Gazprom s-a așezat la masă și a putut să observe din interior cum funcționează *clubul german al gazului*. Mai mult decât orice, parteneriatul de durată al Gazpromului cu Wintershall a marcat concepția Rusiei despre cum trebuie să funcționeze un parteneriat cu Occidentul. La fel de important este faptul că, lucrând cot la cot cu partenerii germani, mai întâi Wingas, iar apoi Ruhrgas, în urma unei rapide reconcilierii, ei și-au însușit toate punctele de vedere importante despre industria tradițională a gazului din Germania. Aceasta le-a folosit în relațiile lor cu Uniunea Europeană.”³¹

VII. Factori modelatori ai relației Uniunea Europeană- Rusia pe piața gazului natural

Una dintre cele mai mari transformări pe care a suferit-o de curând piața de gaz (mai ales după anul 2010) a fost creșterea rapidă a exportului de gaz natural lichefiat, LNG. S-a discutat mult la nivelul pieței dacă apariția acestei modalități de transport a gazului reprezintă o amenințare pentru sistemul de transport prin conducte sau dacă oferă o alternativă care flexibilizează și internaționalizează piața de gaz. Arcul de distribuție dintre furnizor și consumator nu numai că nu s-a șubrezit prin apariția LNG-ului, dar și-a dovedit din plin robustețea. Privit în esență sistemul LNG are o infrastructură de distribuție foarte asemănătoare cu sistemul de transport prin conducte

³⁰ Gustafson Thane, op. cit., 2020, pp. 378-379

³¹ Gustafson Thane, op. cit., 2020, p. 223

și magistrale, pentru că în fapt reprezintă o modalitate suplimentară de a alimenta sistemul de gaz. În plus LNG-ul a adus la nivelul infrastructurii europene de transport a gazului natural o extraordinară diversificare. Dacă luăm în considerare peisajul configurat în cele două decenii ale mileniului nostru, marcate de apariția unor tehnologii superioare în exploatarea și furnizarea gazului, ca și de reconfigurarea piețelor, flexibilizarea contractelor de livrari pe termen lung și dinamică fluctuantă a prețurilor, ne apare ca o evidență faptul că în momentul de față industria mondială a gazului se sprijină pe trei piloni de rezistență care manifestă o tendință tot mai evidentă de a-și egaliza importanța: gazul natural conventional, gazul natural lichefiat (LNG) și gazul de sist.

Vorbind despre acesta din urmă, putem considera apariția sa ca pe o schimbare radicală, considerată de către analiștii economici drept o adevărată revoluție în domeniul gazelor. Apariția acestuia a avut loc în SUA, în preajma anului 2000, și a presupus impunerea pe scară largă a unei noi tehnologii, capabile să extragă gazul și din alte zăcăminte decât cele convenționale. Procesul tehnologic al fracturării, deși aduce beneficii economice incontestabile, a fost supus unor critici vehemente, din cauza daunelor pe care le poate provoca mediului înconjurător. Impactul și efectele apariției gazelor de sist pe piața globală de gaz au fost atât de pregnante încât au modificat decisiv această piață, atât la nivelul volumelor de producție, cât și al pretului sau al metodelor de livrare ale gazului. De aceea, putem vorbi, dacă nu de o revoluție, atunci de un șoc major pe piața de gaz înspre sfârșitul primei decade a secolului nostru. Un șoc ce i-a făcut pe unii să devină din importatori exportatori de gaz (cazul SUA), care le-a întrerupt altora brutal livrările și strategia de expansiune (Rusia) și care a favorizat pătrunderea masivă a cantităților de LNG pe piețele internaționale. Toate aceste consecințe au devenit la rândul lor premise pentru un alt lanț de intercondiționări majore ale pieței: creșterea masivă a volumelor de gaz livrate către piețele din bazinul Asia-Pacific și scăderea prețului la furnizările de gaz ale Rusiei pe piețele europene.

VIII. Concluzii

La încheierea demersului nostru științific care a însemnat un vast proces de documentare, analiză, procesare de date, studiu asupra piețelor economice, inclusiv a pieței de gaz, examinarea unui întreg sistem instituțional și juridic de reglementare a producției, transportului și comerțului de gaz între furnizor și consumator, negocieri privind deschiderea și realizarea unor noi coridoare de transport, semnarea unor tratate de tranzit, observarea atentă a mutațiilor esențiale de structuri și mecanisme de piață, tipuri de contracte și tranzacții de pe piața de energie, analize de impact asupra prețului gazului, discutarea unor politici de tranziție energetică și măsuri environmentale, în care gazul rămâne important ca sursă de energie curată, etc., suntem în măsură să formulăm câteva concluzii ale cercetării noastre:

- 1) Piața europeană a gazului, care implică în cel mai înalt grad relația UE-Rusia, în ciuda tuturor obstacolelor ivite, rămâne una dinamică și chiar cu perspective de creștere pe termen mediu, fără a fi pândită în viitor de pericolul prăbușirii dramatice, așa cum se prevede pentru piețele altor hidrocarburi. Potențialul de creștere a gazului natural este unul sigur, deoarece, ca tip de combustibil, acesta generează cu 40% mai puține emisii de carbon decât cărbunile, ceea ce îl face eligibil chiar și pentru cele mai exigente strategii de dezvoltarea energetică, prin politici verzi. Prognozele făcute de IEA arată că și în deceniul următor dependența statelor Uniunii Europene față de importurile de gaz se va accentua, astfel că la sfârșitul deceniului, în anul 2030, nivelul de dependență europeană față de importul de gaz va fi de 90%. În același timp, se prevede că piața europeană va rămâne factorul de balans, regularizant în dinamica dezvoltării comerțului internațional cu gaz, datorită vastei rețele de conducte care o străbate, nivelului înalt de interconectare, capacităților de stocare și adaptabilității la preluarea gazului lichefiat, prin terminale LNG.
- 2) Potrivit tuturor modelelor de analiză a dinamicii pieței de gaz a Uniunii Europene, Rusia își va păstra în continuare statutul de cel mai mare furnizor de gaz în spațiul comunitar, datorită capacităților de transport on și offshore, disponibilității sale de a utiliza și LNG-ul ca formă de transport a gazului și, nu în ultimul rând, datorită recunoscutei sale abilități de negociere contractuală. Se prevede că exporturile de gaz din Rusia către țările Uniunii Europene vor rămâne la un nivel constant de aproximativ 200 mld. m³ pe an.

- 3) Piața internă de gaz a Rusiei își va continua procesul de liberalizare controlată, stimulată de apariția producătorilor independenți, Novatek și Rosneft, a căror cotă de piață este de așteptat să crească în viitor, fără a pune însă în primejdie supremația consacrată a Gazprom. În valori absolute, se prevede că atât consumul intern de gaz natural urmează să crească (de la 498 mld. m³ în anul 2018, la 535 mld. m³ în anul 2035), cât și producția totală de gaz a țării, care ar urma să cunoască în același interval o creștere semnificativă (de la 728 mld. m³, la 924 mld. m³).
- 4) Atât Uniunea Europeană, cât și Rusia, vor căuta alternative pentru a reduce mult invocata *dependență* care le leagă una de cealaltă, o parte precupându-se de securitatea livrărilor (*security of supply*), iar cealaltă de securitatea cererii (*security of demand*), fără ca aceste noi orizonturi să le afecteze relația bine consolidată în decenii de colaborare. Putem anticipa, că în deceniul 2020-2030, păstrând un volum constant al livrărilor de gaz către Occident, Rusia își va deschide oferta către spațiul asiatic, ceea ce va face ca, în condițiile estimate ale creșterii interne de gaz, circa 30% din livrările sale să fie destinate piețelor asiatice.
- 5) LNG-ul va deveni esențial pe piața europeană, în asigurarea și diversificarea livrărilor de gaz. Previzibila și deja observabila inundație cu LNG a piețelor europene are deja și va avea și în viitor un impact fundamental asupra prețurilor, de aceea și pentru Rusia producția de LNG, pe care a ignorat-o până în ultimii ani, devine un mare pariu, iar statul se implică puternic în câștigarea lui, prin acordarea de importante facilități fiscale pentru stimularea producției acestui gazului în formă lichefiată. După cum se poate prevedea producția de LNG va continua să crească, iar Novatek ar urma să devină cel mai dinamic jucător rus pe piețele internaționale, în tranzacționarea acestui produs. Putem aprecia că abundența volumelor de LNG deja existente pe piața UE au avut o contribuție la scăderea accentuată a prețurilor la gaz în perioada ultimului an.
- 6) Considerăm că apariția LNG-ului pe piața europeană a avut și o urmare directă, aceea de a contribui la flexibilizarea atitudinii părților, în negocierile privind statutul țărilor de tranzit, în condițiile creșterii mobilității de livrare pe piețele internaționale. Acest fapt a impulsionat inclusiv semnarea Acordului ruso-ucrainian privind tranzitul gazului către Uniunii Europene, semnat la sfârșitul lui 2019. Acordul prevede tranzitul unor volume

de gaz importante, dar descrescătoare până în anul 2024. Astfel după implicarea directă a Comisiei Europene, Ucraina rămâne în continuare o țară de tranzit pentru gazul rusesc către Occident.

- 7) Având în vedere tendința descrescătoare a tranzitului de gaz al Rusiei către UE, se poate aprecia că, odată cu intrarea în funcțiune a magistralei Nord Stream 2, piața europeană a gazului va ajunge la un nivel de saturație care va antrena diminuarea și mai accentuată a volumelor tranzitate pe teritoriul Ucrainei, putându-se ajunge, în opinia noastră, ca la sfârșitul deceniului în curs, *by-passing-ul* ucrainian să fie în mare măsură realizat sau în orice caz rolul acestei țări, ca țară de tranzit pentru gazul Rusie, să fie diminuat considerabil. Desigur aceste estimări depind întotdeauna de variabilele reprezentate de contextele politice care sunt într-o dinamică permanentă, cu finalități uneori greu anticipabile.
- 8) Așa-numita revoluție americană a gazelor de șist a făcut din Statele Unite un mare producător de gaz pe care, sub formă lichefiată, îl tranzacționează pe piețele internaționale. Putem anticipa că exportul gazului american (susținut de forța economiei și politicii americane) va pune o presiune în plus pe piața europeană a gazului, cu majore influențe asupra prețurilor și arhitecturii pieței. Astfel, în ultimii ani concurența directă între gazul american exportat sub formă lichefiată și gazul rusesc transportat cu ajutorul conductelor s-a accentuat simțitor, fapt ce a dus la o reșezare a întregii politici energetice la nivel european. În momentul de față profilul de jucător economic al Rusiei rămâne acela al furnizorului major de energie pentru Europa și al deținătorului de active energetice în mai multe țări ale Uniunii. Această realitate economică a constiuit scutul de bază pentru Rusia în fața presiunilor economice și politice externe venite după anul 2014. Nu întâmplător statele UE au evitat impunerea de sancțiuni economice împotriva Rusiei în sectoarele energetice de bază: gazul și petrolul. În orice caz sancțiunile europene au fost dureroase, dar nu au avut nici pe departe intensitatea și duritatea pe care le-au avut sancțiunile impuse de guvernul SUA.
- 9) Politica fermă de liberalizare a Uniunii Europene, susținută de un set puternic de reglementări și restricții, a condus la schimbarea netă a fizionomiei pieții gazului, respectiv a modului de relaționare între actorii de piață, a căror interacțiunea a suferit modificări fundamentale. Astfel, prin renunțarea la tradiționala formă de vânzare a gazului prin contracte pe termen lung și adoptarea, în mare proporție, a pieței spot, riscul

de piață, care era era partajat între cumpărător și furnizor, a fost puternic debalansat, prin trecerea sa în proporție importantă asupra furnizorului de gaz. Această tendință este frecventă pe piața gazului, inclusiv pentru mai noua formă de comercializare a gazului, LNG-ul.

10) Procesul de *liberalizare* și de integrare completă a spațiului comunitar într-o piață unică, cu o accentuată conectivitate a rețelelor, care permite direcționări și redirecționări ale fluxurilor de energie, în cazul nostru gazul, într-un cuvând, efortul de transparentizare a livrărilor și a prețurilor distribuției resurselor s-a dovedit până la urmă a nu fi perfect sinonim și cu schimbarea netă a fizionomiei pieței gazului. Ceea ce înseamnă că pe piața UE a gazului continuă să existe decalaje semnificative de preț, acces la livrări ori suport tehnologic, între state și categorii de state. Astfel, marile state europene (Germania, Italia, Olanda, Belgia) beneficiază de un nivel mai convenabil al prețului, ca și de un nivel sporit de lichiditate a pieței de gaz față de unele țări din spațiul central și est- european, de pildă. De aici se naște temerea că abundența de gaz de pe piața europeană, odată cu aportul de volum al magistralei Nord Stream 2, va accentua și mai mult aceste decalaje, prin nedoritele „gâtui” de flux (*bottlenecks*) care pot apărea în fuxurile de livrare a gazului în țările din răsăritul Europei. Așadar, s-ar putea întâmpla ca, în domeniul gazului natural, *o liberalizare completă să nu însemne automat și o democratizare completă.*

„Decalogul” nostru concluziv, realizat la finalul unui pasionant periplu de cercetare și documentare asupra pieței europene a gazului și a principalilor ei jucători, demers care nu a fost numai unul științific, ci și unul implicat afectiv, nu poate fi atât de exuberant încât să vorbească, așa cum o fac unii autori, de o apropiată „vârstă de aur a gazului”. El pendulează cu prudență între optimismul perspectivei unei piețe de gaz echilibrate, dinamice, stabile și predictibile și viziunea moderat-optimistă care nu exclude viitoare conflicte și crize la nivel european sau mondial, generatoare de turbulențe sau dezechilibre și pe piața gazului sau de un declin lent al acestui combustibil care ar putea, de exemplu, să cedeze locul, la orizontul anilor 2050, unor noi tipuri sau forme de energie.

Bibliografie selectiva

1. **Balmaceda M. Margarita (2013)** - *Politics of Energy Dependency : Ukraine, Belarus, and Lithuania Between Domestic Oligarchs and Russian Pressure*, Editura [University of Toronto Press](#), Toronto, 2013
2. **Boersma Tim (2017)** - *Energy Security and Natural Gas Markets in Europe: Lessons from the Eu and the United States*, Editura Routledge
3. **Borglum Scyller, Soeder Daniel (2019)** - *The Fossil Fuel Revolution*, Editura Elsevier, 2019
4. **Bradford, Travis (2018)** - *The Energy System: Technology, Economics, Markets, and Policy*, Editura MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 2018
5. **Bradshaw Michael, Boersma Tim (2020)** – *Natural Gas*, Editura Polity Press, Cambridge, 2020
6. **Bros Thierry (2012)** - *After the US Shale Gas Revolution*, Editura Technip, Paris, 2012
7. **Charokopos Michael, Dagoumas Athansios (2018)** - State Capitalism in Time: Russian Natural Gas at the Service of Foreign Policy, *Europe-Asia Studies*, 70:3, pp. 441-461
8. **Correljé Aad (2016)** - The European Natural Gas Market. *Curr Sustainable Renewable Energy Rep* 3, 2016, pp. 28–34
9. **Dannreuther, Roland (2013)** - *The Diamics of Conflict and Cooperation*, în: Dannreuther Roland, Ostrowski Wojciech (coord.): *Global Resources – Conflict and Cooperation*, Editura
10. **Dolghin Nicolae (2004)**, *Geopolitica. Dependențele de resursele energetice*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2004
11. **Eikeland Per Ove** - *The Third Internal Energy Market Package: New Power Relations among Member States, EU Institutions and Non-state Actors?* *Journal of Common Market Studies* 49(2), 2011, pp. 243-263
12. **Freeland Chrystia (2000)** - *Sale of the Century: Russia's Wild Ride from Communism*, Editura Crown Business, New York, 2000
13. **Gaddy G. Clifford, Ickes W. Barry** - *Russia's Virtual Economy*, Editura Brookings Institution Press, Washington DC, 2002
14. **Geman Helyette (2005)** - *Commodities and Commodity Derivatives: Modeling and Pricing for Agriculturals, Metals and Energy*, Editura Wiley, Chichester, 2005
15. **Gilardoni, Andrea (2008)** - *The World Market for Natural Gas- Implications for Europe*, Editura Springer, Berlin/Heidelberg,
16. **Grigas Agnia (2017)** - *New geopolitics of natural gas*, Editura Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 2017

17. **Gustafson Thane (1981)** - *Reform in Soviet Politics: The Lessons of Recent Policies on Land and Water*, Editura Cambridge University Press, Cambridge/New York, 1981
18. **Gustafson Thane (2012)** - *Wheel of Fortune*, Editura Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 2012
19. **Gustafson Thane (2020)** - *The Bridge: Natural Gas in a Redivided Europe*, Editura Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 2020
20. **Hedlund Stefan (2014)** - *Putin's Energy Agenda: The Contradictions of Russia's Resource Wealth*, Editura Lynne Rienner, Colorado, 2014
21. **Leinarte Emilija (2010)** *Energy Charter Treaty Transit Protocol: European Gas Market Liberalization and its Effect to European-Russian Gas Trade'* 5 Texas Journal of Oil, Gas and Energy Law, 2010, pp. 109-129
22. **Lindner Franziska (2018)** *Die deutsch-russischen Energiebeziehungen Kontinuitäten und Brüche im geopolitischen Umfeld*, Editura PapyRossa, Köln
23. **Loe S. P. Julia (2018)** - "But it is our duty!" Exploring Gazprom's reluctance to Russian gas sector reform, Post-Soviet Affairs 35:1, pp. 63 - 76.
24. **Ma Zhihui, Pei Xinlei, Yi Yunfeng, Yi Liu, Xiaotao Zhang (2019)** - *The Impact of the Ukraine Crisis on the Planning of Russian-European Natural Gas Pipeline Projects*, Journal of Coastal Research 1, 2019, pp. 392–401
25. **Ménard Claude, Kurdin Alexander, Shastitko Andrey (2020)** - Out by the door, in through the window: Politics and natural gas regulation in Russia, Utilities Policy 64,2020, p. 4
26. **Meynkhart Artur (2020)** - *Priorities of Russian Energy Policy in Russian-Chinese Relations*, International Journal of Energy Economics and Policy, Econjournals 10(1), 2020, pp. 65-71
27. **Mikulska Anna (2020)** - *Gazprom and Russian Natural Gas Policy in the First Two Decades of the 21st Century*, Orbis 64 (3), 2020
28. **Novikau, Alexander (2019)** - *Conceptualizing and Achieving Energy Security: The Case of Belarus*. Energy Strategy Reviews 26 (2019)
29. Palgrave Macmillan UK, Londra,
30. **Pototskaya Tatyana (2020)** - *Gas pipeline wars" in the post-Soviet space: geographical aspect*, E3S Web of Conferences 159, 2020, disponibil online https://www.e3s-conferences.org/articles/e3sconf/pdf/2020/19/e3sconf_btse2020_02008.pdf
31. **Proedrou Filippos (2018):** Russian Energy Policy and Structural Power in Europe; Europe-Asia Studies 70(1), 2018, pp. 75-89
32. **Shakhovskaya Larisa, Timonina Victoria (2020)** - *Medium-Term Prospects for Russian Cooperation with European Countries in the Natural Gas Market*, Eurasian Journal of Social Sciences, Eurasian Publications 8(2), pp. 70-74.
33. **Smil Vaclav (2017)** - *Energy and Civilization: A History*, Editura MIT Press, Cambridge Massachusetts, 2017.

34. **Stern P. Johnatan (2005)** - *The Future of Russian Gas and Gazprom*, Editura Oxford University Press, Oxford, 2005
35. **Ströbele Wolfgang, Pfaffenberger Wolfgang, Heuterkes Michael, Hensing Ingo (2012)** - *Energiewirtschaft: Einführung in Theorie und Politik*, Editura Oldenbourg, München, 2012
36. **Sziklai R. Balázs, Kóczy Á. László, Csercsik Dávid** - *The impact of Nord Stream 2 on the European gas market bargaining positions*, Energy Policy 144, 2020
37. **Tagliapietra Simone (2020)** - *Global Energy Fundamentals Economics, Politics, and Technology*, Editura Cambridge University Press, 2020
38. **Tichý Lukáš (2019)** - *EU-Russia Energy Relations: A Discursive Approach*, Editura Springer, 2019
39. **Victor G. David, Jaffe Amy Myers, Hayes H. Mark (2006)** - *Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040*, Editura Cambridge University Press, Cambridge/New York, 2006
40. **Weber Shlomo, Alexeev V. Michael (2013)** - *The Oxford Handbook of the Russian Economy*, Editura Oxford University Press, Oxford, 2013
41. **Westphal, K. Bros, A., Mitrova, T. (2017)** *German-Russian Gas Relations A Special Relationship in Troubled Waters*